

L'ASSUT I LES SÈQUIES DEL TRAM BAIX DE L'ÈBRE ALS SEGLES XIV I XV

Jacobo VIDAL FRANQUET

RESUM

En aquest estudi es donen a conèixer, en una seqüència raonada, tots els intents que la ciutat de Tortosa va fer durant la Baixa Edat Mitjana de construir un assut i dues sèquies a l'altura del coll de Som. Aquesta estructura, relativament senzilla, va ser una realitat, per primera vegada, a la dècada de 1440, i el propòsit del complex, malgrat que també incloïa una pesquera, va ser el regadiu, que cal relacionar amb les sequeres que es van viure durant aquella època. Es destaca, especialment, el paper dels "mestres de llivell" o "allivelladors", tortosins o forans que van desplaçar-se fins a Tortosa, per tal treballar en aquest projecte.

RESUMEN

En este estudio se dan a conocer, en una secuencia razonada, todos los intentos que la ciudad de Tortosa hizo durante la Baja Edad Media de construir un azud y dos acequias a la altura del collado de Som. Esta estructura, relativamente sencilla, fue una realidad, por primera vez, en la década de 1440, y el propósito del complejo, aunque también incluía una pesquera, fue el regadío, que hay que relacionar con la sequía que se vivió en aquella época. Se destaca, especialmente, el papel de los "mestres de llivell" o "allivelladors", tortosinos o foráneos que se desplazaron hasta Tortosa, para trabajar en este proyecto.

ABSTRACT

This study introduces, in a reasoned sequence, all the attempts made by the town of Tortosa during the Late Middle Ages to construct a weir and two irrigation ditches in the area of the mountain of Som. The structure, relatively simple, was for the first time a reality in the decade of 1440. The objective of the complex, even though it included a fishery, was the irrigation, fact that has to be related with the droughts of that period. The role of the "master levellers", whether local or foreign, is highlighted.

L'ASSUT I LES SÈQUIES DEL TRAM BAIX DE L'EBRE ALS SEGLES XIV I XV

Jacobo VIDAL FRANQUET

La ciutat, creadora de territori i dependent del territori

Aquest estudi és una versió reduïda del setè capítol de la meua tesi doctoral,¹ que he dedicat a intentar conèixer i explicar l'obra pública que va emprendre la universitat de la ciutat de Tortosa durant la Baixa Edat Mitjana. L'esmentat capítol, al seu torn, tenia l'origen en una comunicació presentada, juntament amb Albert Curto, al col·loqui internacional sobre canals medievals celebrat a Manresa el mes de novembre de l'any 2004.² I, en definitiva, tot plegat parteix de la comprensió del fet que és necessari estudiar la història de la ciutat catalana de l'Ebre, com a mínim entre els segles XII i XX, en termes de territori, i no en termes de nucli urbà aliè a tot allò que s'esdevenia fora del seu recinte emmurallat.

De la mateixa manera, resulta absolutament imprescindible estudiar el territori que avui ocupen les comarques del Baix Ebre i el Montsià tenint sempre en compte la incidència de la ciutat, ja que aquest va ser, aproximadament, el tros de terra comprès a la Carta de Poblament que el comte Ramon Berenguer IV va atorgar als repobladors cristians l'any 1149.³ I cal tenir

1. J. VIDAL, *Les obres de la ciutat (l'activitat constructiva i urbanística de la universitat de Tortosa a la Baixa Edat Mitjana)*, 2 vol. (Tesi doctoral inèdita, UB), Barcelona, 2006, I, p. 297-334. Vull agrair als doctores Ignasi Baiges, Joan Domenge, Arturo Zaragoza, Enric Querol i Antoni Conejo (que van formar el tribunal que va jutjar la meua tesi), a la doctora Maria Rosa Terés (que va dirigir el treball) i, en aquest cas, a Emeteri Fabregat (que dirigeix un projecte de recerca sobre la transformació de les Terres de l'Ebre arran de la construcció dels canals que parteixen de l'assut), totes les indicacions i suggeriments que es deriven de la seua lectura atenta del text.

2. A. CURTO i J. VIDAL, "L'Assut de Tortosa. La construcció d'una gran obra d'enginyeria a l'Ebre", dins *Pre-actes Col·loqui internacional de canals medievals*, Manresa, 2004. Pel que fa a la construcció de les sèquies al segle XVI, a banda del citat capítol de la tesi doctoral, ja havia avançat algunes dades i conclusions en un volum escrit conjuntament amb el Dr. E. Querol: J. VIDAL, "Assaig de panorama de les arts a la Tortosa del Renaixement", dins E. QUEROL i J. VIDAL, *Cultura i art a la Tortosa del Renaixement*, Tortosa, 2005, p. 159-164. Hi ha preparada una edició crítica dels documents relacionats amb aquest procés de construcció entre els anys 1347 i 1454: J. VIDAL, *La construcció de l'assut i sèquies de Xerta-Tivenys (Tortosa) a la Baixa Edat Mitjana. De la promoció municipal a l'episcopal*, Benicarló, 2006 (en premsa).

3. La literatura sobre la carta (o cartes) de poblament, bàsicament d'arrel jurídica, és extensíssima. Cfr., entre altres, J. M. FONT I RIUS, "La Carta de Població de 1149, germen del dret propi de Tortosa", dins *Les Cartes de Població cristiana i de Seguretat de jueus i sarraïns de Tortosa (1148/1149)*, Barcelona, 2000, p. 57-70. Darrerament se n'ha fet una interessant anàlisi des del punt de vista social i econòmic: E. FABREGAT, *Burguesos contra senyors. La lluita per la terra a Tortosa (1148-1299)*, Tortosa, 2006, p. 50-60.

aquest fet en compte fins i tot a l'hora de treballar les excepcions derivades de la creació de les senyories feudals que sorgiren en aquesta zona des del mateix segle XII i que entraren en contradicció amb la primera donació comtal, la més destacable de les quals va ser la comanda hospitalera d'Ulldecona⁴ (en aquest punt, però, cal no confondre, com succeeix de vegades en el petit món de la historiografia local tortosina, el territori de la ciutat de Tortosa, que era el seu terme municipal, amb el territori de la vegueria o amb el del bisbat, de la mateixa manera, per exem-

ple, que no es pot confondre el territori de la ciutat de València amb el territori del seu bisbat o amb el del Regne sencer).

I és que els historiadors cada cop tenen més clar que per a comprendre les ciutats medievals cal abandonar la idea expressada per Henri Pirenne segons la qual una ciutat era "una comuna comercial i industrial que habitava dintre d'un recinte fortificat".⁵ En aquest sentit, i pel que fa a la nostra geografia més

4. Resulten especialment interessants els treballs de la Dra. Maria Bonet. Cfr., entre altres, M. BONET, "Tensions en les fronteres feudals al Montsià medieval i la incidència de Tortosa", dins *Recerca*, 3 (1999), p. 127-144.

5. H. PIRENNE, *Medieval Cities: Their Origin and the Revival of Trade*, Princeton, 1925. Cit. F. CHUECA, *Breve historia del urbanismo*, Madrid, 1989 (1968), p. 26. Encara que negada per alguns autors, aquesta idea ha tingut àmplia repercussió. Cfr. també: E. ENNEN, *The Medieval Town*, Amsterdam, 1979. Sovint s'ha fet servir la definició que les *Partidas* del rei *Alfonso X el Sabio* fan de la ciutat en el mateix sentit –és a dir, que la ciutat és l'espai dintre de les muralles–: "todo aquel lugar que es cercado de muros, con los arrabales et los edificios que se tienen con ellos" (ALFONSO X EL SABIO, *Las siete Partidas*, III, Madrid, 1807, setena partida, títol XXIII, llei VI). En aquesta mateixa definició, però, s'està contradient la idea de la ciutat com a recinte emmurallat, ja que es parla de raval. La ciutat és, doncs, el nucli emmurallat i tot el seu terme jurisdiccional.

propera, em cal destacar alguns dels darrers estudis del professor Amadeo Serra Desfilis, ja que tracten sobre la ciutat de València i el seu territori des del punt de vista d'un historiador de l'art, i deixen meridianament clara la transcendència que els treballs necessaris per a l'organització del territori de les ciutats medievals –camins, sèquies, ponts...– van tenir per a l'activitat dels mestres d'obra, i viceversa.⁶

En aquest punt, resulta evident que un dels projectes més importants des d'un punt de vista material i econòmic, més llargs i continuats en el temps, i que han deixat una empremta més profunda en el territori, des de l'aspecte econòmic fins al paisatgístic, passant per l'ideològic, d'entre tots els que ha emprès mai la ciutat de Tortosa, és el de construir unes sèquies de regadiu que aprofitessin el cabal de l'Ebre, les quals sèquies, evidentment, havien de construir-se fora del clos emmurallat de la ciutat, i, de fet, uns quants quilòmetres enllà del centre urbà.

L'assut i les sèquies a la historiografia: unes notes

Malgrat que aquesta realitat resulta innegable, la historiografia local no havia dedicat a l'estudi de la construcció d'aquesta gran obra d'enginyeria els esforços que mereixia, fins ara mateix. La majoria dels autors tortosins de tombant dels segles XIX i XX que van tocar, ni que fos de gairell, la qüestió de l'assut –els historiadors forans no ho van fer mai, a excepció de Carreras Candi–,⁷ van demostrar un escàs rigor, i, imbuïts per les tendències del moment, en què de forma sistemàtica s'atribuïa tota obra hidràulica antiga al passat romà o àrab, no van dubtar gens a relacionar l'assut de l'Ebre amb el període andalusí (o, en el millor dels casos, van seguir fil per randa el que n'havia dit Carlos Sabater, un autor del segle XVIII del qual parlarem en el proper paràgraf). Pel que fa a aquesta relació de l'assut i les sèquies amb l'època de dominació sarraïna, val a dir que no hi ha cap prova que en permeti un suport crític i racional, i que tan sols se sustenta en l'etimologia de

6. Cfr. especialment A. SERRA DESFILIS, "Caminos, acequias y puentes. Las actividades de los maestros de obras en la ciudad y el territorio de Valencia (s. XIV y XV)", dins *Historia de la ciudad, II. Territorio, sociedad y patrimonio*, València, 2002, p. 107-124.

7. F. CARRERAS CANDI, *La navegació al riu Ebre*, Tortosa, 1993 (Barcelona, 1940). Resulta significatiu que en un excel·lent volum miscel·lani sobre la sèquia de Manresa publicat l'any 2002, en estudiar-se els "altres canals catalans", no es faci menció dels canals de l'Ebre, que continua sent, fins a on jo sé, el riu més gran del país (J. ALABERN i L. VIRÓS (editors), *Al voltant de la construcció de la sèquia de Manresa*, Manresa, 2002).

la paraula "assut", la qual és, efectivament, d'arrel àrab –com tantes altres paraules de la nostra llengua.⁸ La base d'aquesta gran afirmació, doncs, resulta d'unes dimensions bastant reduïdes.

Com acabem d'insinuar, el primer estudi consistent i documentat –el millor que s'ha escrit fins a l'actualitat– sobre la construcció d'aquesta gran obra és, en darrer terme, un projecte tècnic per a la construcció de dues sèquies de reg, a banda i banda del riu, tot aprofitant l'existència de l'assut. Es tracta del *Manifiesto sobre la construcción de las dos azequias, o canales...*⁹ publicat l'any 1772 per Carlos Sabater, que, en un capítol introductori a la memòria tècnica, fa una breu ressenya de com s'havien desenvolupat les diferents iniciatives per a poder tirar endavant el vell projecte. Malgrat les possibles mancances de l'escrit, el fet és que Sabater se'n va sortir millor com a "historiador" que com a "impulsor de l'empresa"¹⁰ –el seu projecte de canalització no reeixí. Resulta obvi que va utilitzar documentació de primera mà dels arxius de Tortosa, i ell mateix expressa que posseïa còpies de les escriptures dels segles XIV, XV, XVI i XVII. Amb els documents a la mà, i malgrat que Sabater no és sempre del tot exacte, el seu assaig dóna una esplèndida impressió de rigor i veracitat. Ara bé, també es transparenta clarament el fet que Sabater estava presentant una memòria tècnica per a la posada en marxa d'un projecte, amb

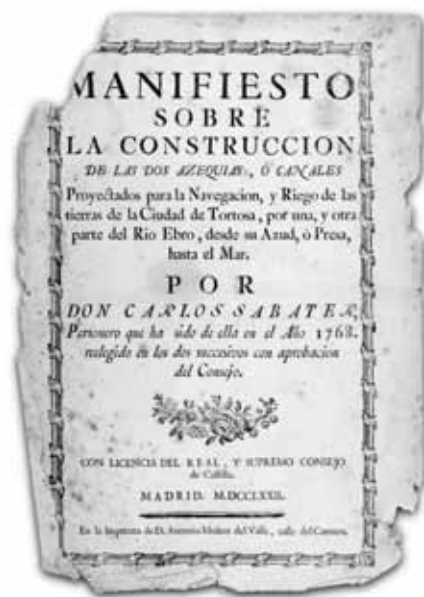
8. Fins i tot un autor important de la segona meitat del segle XX, com Jesús Massip (J. MASSIP, *La gestació de les Costums de Tortosa*, Tortosa, 1984, p. 48), malgrat que posteriorment ha acceptat l'any 1402 com el moment en què es va iniciar la construcció de l'assut, ha parlat de la revalorització de la terra en època andalusí "amb obres de canalització, reg i roturació que -com l'assut- han servit de base a un desenvolupament posterior". De fet, s'ha convertit en un tòpic afirmar que l'assut té orígens musulmans i d'aquesta manera queda reflectit en bona part de les publicacions divulgatives que parlen de les Terres de l'Ebre. Cfr., per exemple, la veu *Xerta* de la GEC, on s'afirma que aquest element va ser "ja iniciat en època islàmica", o el volum dedicat al Baix Ebre i el Montsià de la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya* (volum 13, Barcelona, 1984, p. 241), en el qual s'escriu: "sembla que l'obra de l'assut s'inicià en època islàmica i que fou continuada o restaurada a mitjan segle XII".

9. C. SABATER, *Manifiesto sobre la construcción de dos azequias o canales proyectados para la navegación y riego de las tierras de la ciudad de Tortosa por una y otra parte del río Ebro desde su azud o presa hasta el mar*, Madrid, 1772. Francesc Mestre i Noé, en el seu article sobre la construcció de les sèquies, segueix, gairebé punt per punt, allò que apareix a l'escrit de Sabater (evidentment, fins al segle XVIII). Cfr. F. MESTRE, "Contalles crepusculars tortosines, VIII. Represa d'un ideal. Navegació, canals i regadius", dins *La Zuda*, 150 (maig de 1926), p. 83-89. També segueix allò que diu Sabater l'excel·lent Federico Pastor i Lluís, el qual, a més a més, dóna a conèixer, bé que de forma succinta, algunes notícies que no coneixia l'autor del segle XVIII. Cfr. F. PASTOR, "El Azud de Cherta y sus acequias antiguas (Datos históricos)", dins *La Zuda*, 85 (juny-juliol de 1920), p. 117-120.

10. És ben probable que el tècnic responsable del projecte fos el frare carmelita Fra Damià dels Apòstols (cfr. l'estudi d'E. Fabregat en aquest mateix volum). Cfr. una visió de la seua activitat com a arquitecte de l'orde a C. NARVÁEZ, *El tracista fra Josep de la Concepció i l'arquitectura carmelitana a Catalunya* (tesi doctoral, UAB), Bellaterra, 2001, p. 116-117 (de la mateixa autora, *La Arquitectura en la congregación de los Carmelitas Descalzos*, Burgos, 2003 i *El tracista fra Josep de la Concepció (1626-1690)*, Barcelona, 2004).

la qual cosa acostuma a destacar, principalment, les valoracions positives que de l'empresa havien fet els mestres del passat. Gairebé mai fa esment dels problemes tècnics que van fer fracassar multisecularment les obres, sinó que atribueix aquest fracàs, sobretot, a les guerres i a les dificultats ambientals (cabal) o de finançament. Cal tenir tot això en compte a l'hora de valorar les seues notícies en el moment en què ens manquin els documents.

Sabater, a més, no coneixia –o no va voler conèixer– tota la informació que, de fet, tenia al seu abast. La documentació dels segles XIV, XV i XVI que hem aplegat sobre aquesta matèria, i que ens parla de fets "ignorats" per aquest autor, acostuma a anar acompanyada d'una inscripció amb la paraula "Çut" escrita en lletra del segle XVII. Sens dubte, es tracta de les escriptures que els mandataris tortosins de les dècades de 1620-1630 van buscar per tal d'oposar-se a un projecte en el qual ja no creien. Potser aquesta informació no interessava gaire a Carlos Sabater.

Una altra cosa important: a banda de l'interès que aquestes obres puguin tenir des del punt de vista de la història econòmica o de la història de la tècnica, i a banda que, com ja hem dit, es tracta d'una de les "obres públiques" a què la ciutat va destinar més recursos al llarg dels segles del gòtic i el Renaixement, cal dir que l'assut i les sèquies de Tortosa van ser, com a mínim entre els segles XIV i XVII, en aquest darrer moment amb el mestratge de Joan de Joanies,¹¹ un importantíssim centre de treball per a pedrapiquers i altres treballadors de la construcció que també s'encarregaven

11. Hi ha constància que la voluntat de posar en marxa el projecte és de l'any 1627, que Joan de Joanies ja era mestre de les sèquies l'any 1631 i que van signar-se unes concòrdies entre la ciutat i el mestre l'any 1635. Cfr. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Registre 324 (paper); Registre 634 (paper); Registre 1281 (paper).

de construir cases, esglésies, claustres, muralles o, fins i tot, d'esculpir. Això no implica necessàriament, però, que aquests mestres treballassin en aquestes obres específicament com a pedrapiquers o mestres de cases, sinó que indica la gran versatilitat d'aquests treballadors en època medieval i moderna. Fet i fet, molts dels grans mestres que apareixen algunes vegades a la documentació tortosina i que sovint s'han relacionat amb l'obra de la Seu potser van desplaçar-se fins a la ciutat, més que res, per a treballar o assessorar en la construcció de les sèquies i l'assut pròpiament dit. D'altra banda, pel que fa a la possible interacció de les obres de l'assut i les de la catedral, cal no oblidar que al segle XV l'interès del cardenal Montcada, bisbe de la Diòcesi, per posar en funcionament el sistema de regadiu –això sí, una vegada la ciutat ja havia agafat les regnes del projecte– fins i tot va afectar la marxa de les obres de la Seu.¹²

Altres consideracions prèvies

Pel que fa a l'obra pròpiament dita, la funció que en origen havia de tenir l'assut era, bàsicament, la de propiciar la captació d'aigua per a dues sèquies,¹³ malgrat que durant els segles XIV i XV només va arribar a construir-se un petit tram de la que havia de regar el marge esquerre de l'Ebre. Aquesta sèquia de l'esquerra, anomenada als documents sèquia "de Som" o "de Tivenys", havia de partir de la falda del coll de Som i havia d'arribar fins al clos emmurallat de Tortosa, tot fertilitzant unes terres que s'estenen al llarg de 14 quilòmetres, ocupen una superfície de 21 quilòmetres quadrats i formen una llenca de terra longitudinal a redós del riu, amb una amplada oscil·lant entre els 1.000 i els 2.500 metres.

Malgrat que tant al segle XIV com al XV (i al XVI) es tinguessin ben presents les heretats del marge dret del riu, la preponderància inicial del marge esquerre probablement està relacionada amb la major població del sector –recordem que el nucli urbà de Tortosa es troba al marge esquerre de l'Ebre– i em fa l'efecte que, sobretot, amb el fet que el bisbe i el Capítol de la Seu

12. J. VIDAL "Notes sobre la contribució municipal a les obres de la Seu de Tortosa (ca. 1406-1455)", dins *Recerca*, 6 (2002), p. 151-196.

13. L'any 1373 *s'allivella aigua dellà i deçà lo riu* i el 1441 es recapten profertes per a fer sèquies als dos marges de l'Ebre. J. VIDAL, *La construcció de l'assut i sèquies...* En aquest punt, hem de remarcar que el propòsit principal del complex, malgrat que també incloïa una pesquera, va ser el regadiu, que cal relacionar amb les sequeres que es van viure durant aquella època i amb la consegüent escassetat de forment, l'aliment bàsic de la població.

fossin els hereters que posseïen la major part de les terres existents entre la ciutat emmurallada i el lloc de Tivenys. Els documents mostren clarament com, des de la segona meitat del segle XIV, coincidint amb una sèrie de crisis alimentàries, els propietaris de terres tingueren un gran interès perquè es construís una sèquia que possibilités el reg i augmentés la productivitat agrícola de les seues heretats. En aquest sentit, cal destacar que a partir del 1454 el cardenal Ot de Montcada fins i tot va arribar a prendre "a tot son càrrec" les obres.¹⁴

Pel que fa a l'assoliment de l'empresa (recordem-la: la construcció d'un assut i dues sèquies), val a dir que es va aconseguir, però de forma molt precària. No hi ha cap seguretat que la sèquia del marge dret s'iniciés als segles XIV-XV (al XVI sí que va iniciar-se, amb la presència de l'important mestre Antoni Queralt, però no pas a l'altura de Xerta, sinó uns quilòmetres avall, passat Aldover).¹⁵ La sèquia de Tivenys o de Som, per la seua banda, tampoc no va poder ser una realitat completa a l'Edat Mitjana ni, de fet, a l'Edat Moderna, encara que d'una forma inconclusa i parcial (fins al punt que avui es coneix com barranc de la Valljardina, passat Tivenys) sembla que sí que va arribar a funcionar. A més, altres elements, principals, com l'assut, o complementaris, com la pesquera, sí que es van enllestir completament durant la Baixa Edat Mitjana. És a dir: l'activitat econòmica prioritària –la irrigació dels camps d'un ampli sector del terme– no es va assolir plenament però, en canvi, les que podríem qualificar com a activitats secundàries van reeixir mitjanament. En definitiva, cal dir que el projecte, grandíols, va ser un projecte significatiu del territori, és a dir, un projecte obsessiu i iniciat mil vegades, però, en definitiva, va ser un projecte frustrat. I és que, com ens recorda Miguel Arenillas, "aunque presas y azudes puedan resultar las estructuras más aparentes de los sistemas hidráulicos, la realidad es que son las conducciones –esto es, los canales o acueductos– los ejes principales de tales sistemas, pues en definitiva, lo importante es la disponibilidad del agua en los centros de consumo y, por tanto, su transporte a éstos desde los lugares donde aparece (fuentes) o circula (ríos) en cantidades suficientes".¹⁶

14. J. VIDAL, *La construcció de l'assut i sèquies...*

15. Vaig donar notícia sobre aquesta obra a J. VIDAL, "Assaig de panorama...", p. 162, i n'he publicat la documentació a J. VIDAL, "Una obra d'Antoni Queralt a cavall de Lleida i Tortosa", dins *Urtx*, 20 (2007) (en premsa).

16. M. ARENILLAS, "Presas y azudes en la Baja Edad Media: antecedentes, problemas y soluciones", dins *Tecnología y Sociedad: Las grandes obras hidráulicas en la Europa Medieval* (XXII Semana de Estudios Medievales, Estella, 1995), Pamplona, 1996, p. 29-64. Entre altres, cfr. una visió sintètica sobre els aspectes tècnics de les obres hidràuliques medievals a R. CORTÉS, "Las obras hidráulicas medievales. Algunos aspectos técnicos", dins *Paisajes rurales y paisajes urbanos: métodos de análisis en historia medieval* (Aragón en la Edad Media. Sesiones de Trabajo. III Seminario de Historia Medieval), Zaragoza, 1994, p. 89-102.

En aquest sentit és interessant tenir en compte dos testimonis contemporanis: l'any 1451 Miquel Ponç, collidor de la Lleuda, *jurà per Déu que no's regaria jamay un palm de terra de les cèquies fabedores de l'açut, e açò jurà davant la Casa de la Ciutat, en presència d'en Jacme Querol, e d'en Guillem Vidal, e d'en Ramon Guardiola, però dix que les sèquies se podien ben fer, mas que jamay no se regarà*; ¹⁷ poc més de cent anys després Cristòfol Despuig es lamentava dient que "vehem clarament a l'ull la possibilitat de la obra, vehem lo brau y perfet principi que bé consideram cumplidament la grandíssima utilitat que portaria, finalment sabem quants milanars nos coste ja en lo que y tenim fet fins ara, y veig que no tenim cosa més abandonada que aquesta malasortada obra, que és una seguedat, que és una simplisitat, y estich en dos dits de dir que és una grandíssima maldat, la major que may sia en lo món estada, que casi sap a espèsie de traïsió la que fan a esta mísera ciutat los que li destorben tan notable y tan caudal edifici com és aquest y de tanta importància per a l'aument de aquest poble". ¹⁸

El fet contrasta amb l'èxit que va assolir al segle XIV un altre projecte de canalització iniciat i enllestit al país, com és la construcció de la sèquia de Manresa, començada vers el 1339, gairebé contemporàniament a les primeres notícies sobre treballs a Tortosa, i finalitzada vers el 1383. ¹⁹ És cert, tanmateix, que la complexitat d'aquesta obra no és comparable a la que s'intentà construir al territori tortosí, a causa de les condicions específiques de les terres baixes de l'Ebre, i que altres projectes iniciats al terç central del segle XIV, com ara el canal d'Urgell, tampoc van reeixir. ²⁰

17. J. VIDAL, *La construcció de l'assut i sèquies...*

18. C. DESPUIG, *Los col-loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, Barcelona, 1981 (ed. d'E. DURAN) p. 198-199. Sobre l'opinió de Despuig respecte al fracàs de la construcció de les sèquies, vegeu el comentari que en fa M. A. BAILA, *La ciutat de Tortosa. Evolució de l'espai urbà*, Vinaròs, 1999, p. 130-131. Sobre el paper de "governant" de Despuig i el seu interès per les sèquies cfr. E. QUEROL, "La cultura literària a la Tortosa del Renaixement", dins E. QUEROL i J. VIDAL, *Cultura i art...*, p. 76-85; E. QUEROL, "Cristòfol Despuig, pugna pro patria. Noves dades biogràfiques sobre l'autor dels *Col·loquis*", dins *Llengua & Literatura*, 16 (2005), p. 247-288. Cfr. també M. A. MARTÍ ESCAYOL, *La construcció del concepte de natura a l'edat moderna. Natura, cultura i identitat en el pensament català dels segles XVI i XVII*, Bellaterra, 2005, p. 108-140.

19. Cfr. una bona síntesi sobre el procés constructiu de la sèquia de Manresa a M. TORRAS, "La Llum i la Sèquia", dins *Manresa Medieval. Història, art i cultura a l'Edat Mitjana*, Manresa, 2001, p. 157-165; també el ja citat volum miscel·lani a cura de J. ALABERN i L. VIRÓS (editors), *Al voltant...*

20. Cfr. M. A. MARTÍ ESCAYOL, *La construcció del concepte de natura...*, p. 221-240.

Els primers intents de construir les sèquies (1347-1388)

Segons la relació de Carlos Sabater, va ser l'any 1381 que hi va haver els primers intents de fer un assut i una sèquia a Tivenys.²¹ Ara bé, consta que la idea d'aprofitament de les aigües de l'Ebre per a reg era molt anterior i és ben segur que es feren abans alguns intents. D'aquesta manera, sabem que al 1347 el municipi contractà els serveis de Pere Ros, mestre de treure aygua, perquè examinés la possibilitat de construir una sèquia. El mestre va considerar, però, que es tractava d'una empresa inviable, com, de fet, així era tenint en compte la tecnologia de què es disposava a l'Edat Mitjana.²² En aquesta ocasió el document no esmenta el lloc on havia de fer-se aquesta obra, però una lletra enviada el 6 de juliol de 1630 pels procuradors de la ciutat a l'advocat Joan Pere Fontanella, que m'ha donat a conèixer Enric Querol, fa esment d'aquesta intervenció i la situa, com era lògic pensar, a la base del coll de Som, l'indret on posteriorment van construir-se l'assut i les sèquies.²³ El document, que cal relacionar amb l'estall de la sèquia que dirigia Joan de Joanies i amb la poca disposició que en aquell moment tenien les autoritats locals –no així les classes populars i la monarquia– perquè les obres arribessin a bon terme, diu concretament això: *advertesca com primerament, en lo any 1345 (sic), aquesta ciutat fêu venir un gran official nomenat Pere Ros per a que miràs si del riu Ebro poria eixir una sèquia, y aquest fêu relació que prenent sèquia esta ciutat del riu Ebro de la montanya de Som en avall, no seria de profit algu a esta ciutat.*²⁴

21. C. SABATER, *Manifiesto...* Més optimista és Carreras Candi, el qual, recollint una publicació decimonònica de Ruiz Ruiz, afirma que "el permís per a la construcció d'assuts a l'Ebre data del temps de Ramon Berenguer IV (1148). L'assut de Xerta es va començar poc després, però es va abandonar l'obra..." (F. CARRERAS CANDI, *La navegació...*, p. 277). També situen la construcció d'aquest element al segle XII autors més moderns, com ara A. LÓPEZ DAUFÍ, *Guia d'arquitectura de la Demarcació de l'Ebre*, Tortosa, 2002, p. 82. D'altra banda, ja hem vist que la datació "tradicional" situa els orígens de l'obra en època islàmica.

22. J. VIDAL, *La construcció de l'assut i sèquies...* El fet és que per tal que les sèquies poguessin portar aigua fins a Tortosa, i més enllà de la ciutat, calia fer un recreixement important de l'assut, cosa que ja va comprendre Fra Damià dels Apòstols al segle XVIII i que només va es va portar a terme amb la tecnologia del ciment hidràulic, de mitjan segle XIX. Precisament, una de les primeres fàbriques de ciment hidràulic que hi va haver a Espanya va establir-se al costat d'on havia de construir-se el nou assut. Cfr. E. FABREGAT, *L'impacte de l'arròs. El delta de l'Ebre al 1860*, Benicarló, 2006, p. 42-43.

23. Al 1373 el mestre Pere Ferran proposà que la sèquia del marge esquerre es construís a partir de la Rojal, al sud de Tivenys, no pas a partir de Som, al nord de la població. Pel que fa a la sèquia del marge dret, a l'inici del segle XVI se'n va construir una al sud del lloc d'Aldover, no pas al nord del lloc de Xerta, que probablement també havia de prendre l'aigua del riu.

24. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Correspondència, 13. s/f. El document no fa esment de cap altre intent de construir les sèquies fins al del 1557, dirigit per Sebastián Martínez, el qual també va ser aturat perquè es considerava inútil. Cal fer un parell de comentaris sobre aquesta darrera qüestió: en primer lloc, s'ha de tenir en compte que aquest important mestre, documentat en diverses obres hidràuliques a l'Aragó, ja era mort l'any 1558, per la qual cosa es pot pensar que la salut del mestre va poder influir en l'aturada de les obres (cfr. C. GÓMEZ URDÁÑEZ, "Artistas-ingenieros en Zaragoza en el siglo XVI", dins *Jerónimo Zurita. Su época y su escuela*, Zaragoza, 1986, p. 467-474; C. BLÁZQUEZ i

La següent referència que posseïm sobre l'intent de posar en marxa el projecte és del 1373 i, un altre cop, és el govern municipal qui pren la iniciativa. Estem encara, però, en un estadi que podríem qualificar "de prospecció", ja que simplement es desenvolupen una sèrie d'activitats encaminades a veure les possibilitats reals d'emprendre un projecte d'aquesta envergadura. Com al 1347, la ciutat va contractar els serveis d'experts allivelladors que, en aquest cas, es van desplaçar des de les ciutats de València i Lleida. Els seus noms són Pere Torà i Pere Ferran (en algun document l'anomenen Berenguer Ferran). A més, sabem que hi van treballar alguns personatges del territori, com Guillamot, a qui es va anar a buscar al lloc de la font del Perelló, Domingo Gil, Ferrer Palatzí, Bernat Colteller *pus jove*, que estigué al servei dels llivelladors de València i Lleida, i Arnau Marco (pedrapiquer, mestre de la llotja), que estigué dos dies fent una estimació del cost de les obres necessàries per a construir la *cèquia fon proposada fer per regar de la aygua de Ebre a la part de Bitem*.

Aquests mestres van valorar les possibilitats que existien de fer dues sèquies, una a cada marge del riu, el lloc des d'on calia començar a treballar i quines obres calia fer. Pere Ferran va afirmar que calia fer dues peixeres, tant a una banda com a l'altra del riu, per a poder regar (és a dir: queda registrada per primer cop la consciència que calia construir assuts),²⁵ i Pere Torà va dir, en canvi, que es podia regar fins a Andust –marge esquerre– sense necessitat de construir cap peixera, i que, malgrat que no havia *allivellat* al marge dret, que allí també podia regar-se (és a dir: pensava que podia captar-se l'aigua directament). Els fets, i, com ja hem dit, els estudis tècnics del segle XIX, demostren que el mestre valencià s'equivocava. No sabem, però, quina va ser la decisió de les autoritats locals. El silenci documental potser indica que les dificultats i les despeses previstes van fer abandonar el projecte durant uns anys, fins que la insistència dels hereters van fer-lo renàixer.²⁶

S. PALLARUELO, *Maestros del agua*, 2 vol., Zaragoza, 1999, *passim*, especialment, p. 617-618); i, en segon lloc, cal recordar que els procuradors tortosins del 1630 estaven en contra de la construcció de les sèquies i, per tant, no els devia interessar donar rellevància als intensos treballs que es van dur a terme al final del segle XIV i durant els dos darrers terços del XV, inversament al que succeeix amb Carlos Sabater al segle XVIII, ja que aquest darrer personatge estava intentant portar a terme el projecte de canalització.

25. L'assut construït a Tortosa, com les peixeres construïdes en diversos trams del riu amb la voluntat de "domesticar-lo", no devia ser una estructura sòlida bastida principalment amb pedra picada, sinó una obra realitzada sobretot amb estacades i pedra irregular que no oposava una gran resistència al curs de l'aigua i que era relativament senzilla de reparar. Malgrat tot, però, devia haver-hi algunes parts fetes amb grans blocs de pedra, com ho demostren diversos documents dels segles XV-XVI en què es parla del treball de pedrapiquers tallant pedra. Sobre els diversos tipus d'assuts existents a l'Ebre (en aquest cas a l'Aragó i, especialment, al segle XVI), cfr. C. BLÁZQUEZ i S. PALLARUELO, *Maestros del agua...*, p. 369-378.

26. J. VIDAL, *La construcció de l'assut i sèquies...*

Com ja hem comentat, Carlos Sabater parla d'un intent –per a ell el primer– de posar en funcionament un canal de reg l'any 1381, intent que en aquesta ocasió va ser propiciat per un grup d'hereters particulars. No hem pogut constatar documentalment la notícia, però, com també hem dit abans, l'estudi de Sabater sembla prou fiable i cal contemplar la possibilitat que la dada sigui correcta.²⁷ Allò que sí que sabem amb seguretat és que uns anys més tard, al 1385, el municipi va contractar novament els serveis del mestre Pere Torà, de València, que en aquesta ocasió es desplaçava des de Xàtiva. Pere Torà va tenir com a company de feina Guillem Toralles, de Montsó, que, al seu torn, es desplaçava des de Balaguer. Ambdós van comptar amb la col·laboració, novament, de mestres i altres personatges de la ciutat. En aquest cas destaca el fuster Andreu Tranxer, un dels mestres més importants de la Tortosa del darrer terç del segle XIV, també citat com a *allivellador*, que es va desplaçar fins a Xàtiva per a portar a la ciutat Pere Torà. I, en darrer terme, cal citar el ponter, Bernat Bas, que s'encarregà d'administrar *les despeses als maestres qui livillaren l'aygua e als altres que per rabó de livillar hi foren*. Sembla que van ser els mestres forans els que van encarregar-se de fer un estudi de viabilitat del projecte, en el qual es va concloure que l'aigua no es podia treure.

Malgrat tot, però, hi ha constància que l'any següent, durant el mes de juliol de 1386, s'estava construint una sèquia a l'alçada del Coll de Som. En aquest sentit, cal recordar que el 18 de juliol de l'any esmentat Pere el Cerimoniós va concedir llicència als ciutadans de Tortosa perquè poguessin construir a l'Ebre tanques, conduccions i assuts per a captar l'aigua del riu i distribuir-la mitjançant sèquies i aqüeductes per a irrigació dels camps. Els va concedir, també, la possibilitat de construir molins i el dret d'imposar les talles i exaccions necessàries per a finançar el projecte. D'aquest intent també cal destacar, per la importància del mestre i per les repercussions que la notícia pot tenir en relació amb algunes informacions que el connecten amb les obres de la Seu, que Bernat Roca, el mestre de la Seu de Barcelona, va ser requerit pel municipi per a participar en el peritatge, raó per la qual va ser enviat a la Ciutat Comtal Gabriel Segarra, *scriptor domini regis* ciutadà de Tortosa. Roca, però, no va voler desplaçar-se fins al sud del Principat.²⁸

27. C. SABATER, *Manifiesto...*

28. El privilegi de Pere III a ACA, C, reg. 947, f. 201r-202r; transcrit per G. MARÍ, *Els privilegis medievals de Tortosa. Les concessions reials a la universitat de la ciutat de Ramon Berenguer IV a Ferran II* (tesi doctoral inèdita, UB), 2 vol., Barcelona, 1994, p. 1434-1437, doc. 189; J. VIDAL, *La construcció de l'assut i sèquies...*

Item diuendres a .xij. dies et .ij. die meo-
re .v. dies dona p vigor de una puerio fia
en Compell lo qual p celebra en la sala de
dica Ciutat diuendres a .viij. dies e .v. deinde
p passat au bn rocha mactre sta deu e bar-
celona p salari seu s .xxij. jorns que-
ell ha stat venit e parat au en v. de m. p
e alluclit ab en ffrancesch sola alluclit
deu sta via e e m. de la acqua qe fa e
p. de sta cosa de rom a me s .j. flor. e
m. p capun fern e tornat seu a barcena
que seu .v. de m. p. llo. deffer .ij. v. de
los quile ofessa sui creclut en p. de m. de
mi die .s. d. g. m. u. net. e deu Gabriel p
gerra e deu bn de dio

xxviii. les. xviii.

Item dona al dit en bñ vecha p a messio r
retnar pua a barcelma

12
The 27th

Item dona en andreu tota p loquer del
seu mul en lo qual sen torna canalcant
lo dit en bn recha

7. 15. xviij. p. viij.

die met en composit de data que bespreken
 los phomē assignate ala representacio de
 de de Valerina qui eor pates demarcate.

Ms. y. p. viij.

xxxij. The. viij. p. viij. 66

Poc temps després, a l'inici del 1388, Bernat Roca no va tenir més remei que viatjar fins a Tortosa, per tal com li ho ordenava el rei.²⁹ La documentació deixa enterament clara la seqüència dels fets: el rei va ordenar-li al mestre que es desplaçés fins a Tortosa; un porter va donar-li notícia del manament; Gabriel Segarra, que ja havia anat a buscar-lo el 1385, va acudir a Barcelona amb Francesc Solà, *allivellador* de Manresa, que va treballar a Tortosa amb Roca i amb l'abans citat Guillem Toralles, de Montsó; i, finalment, Bernat Roca va presentar-se a la ciutat de l'Ebre, va fer el seu treball de forma sumària, cosa que va desplaure el Consell, i, ràpidament, va marxar novament a Barcelona. Segons diuen els documents, va esmerçar 35 dies entre venir, *allivellar* i tornar, li van ser pagades 28 lliures, 17 sous i 6 diners, a més d'un complement d'11 sous per al viatge, i li va ser facilitat un mul propietat del fuster Andreu Tranxer, amb qui es va relacionar a Tortosa, per a la tornada.

Roca és el mestre més important d'entre els actius a la sèquia de Som en aquesta època malgrat que, de fet, el pes del treball van dur-lo a terme els altres dos mestres *allivelladors* desplaçats fins a la ciutat l'any 1388, els esmentats Francesc Solà i Guillem Toralla o Toralles. Aquest darrer mestre, de fet, va ser cridat a Tortosa en substitució de Roca *per averar e afrontar-se ab lo allivellador de Manresa appellat Solà, de ço que s'és trobat per ells per lo fet de la cèquia que's fa per regar*. I és que la ciutat tenia plena consciència de la importància del projecte i volia assegurar-se que els informes sobre la seua viabilitat fossin fets *segons lur art e sciència de livell*, no pas a causa d'*amor, pabor, favor, sobornació o corrupció*. Andreu Tranxer va fabricar, per a possibilitar-los el treball, 3 llivells, *II de pas e I de entreguart*.³⁰ La documentació

29. El manament del rei a Bernat Roca va ser publicat per primer cop per J. ALANYÀ, "Notícia de la Seu i Capítol de Tortosa a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (segles XIV-XV)", dins *Anuario de Estudios Medievales*, 28 (1998), p. 567-618; sobre el mestre, citat com a pedrapiquer, fuster i "livellador", mestre major de la Seu de Barcelona, de diversos edificis i obres hidràuliques a la Ciutat Comtal, però també mestre major del castell de Xàtiva (comunicació verbal del Dr. A. José i Pitarch), cfr. una bona síntesi analítica amb diverses novetats a E. ORTOLL, "Bernat Roca, un artífex pluridisciplinar", dins J. YARZA i F. FITÉ (eds.), *L'artista-artesà medieval a la Corona d'Aragó*, Lleida, 1999, p. 271-293. Cal no negar rotundament la possibilitat (defensada per Alanyà i Almuni) que Bernat Roca estigués relacionat amb el mestre de la Seu de Tortosa al 1376, per tal com coneixia el bisbe Torrelles (argument expressant per V. ALMUNI, *Una fàbrica baixmedieval de gran envergadura. La catedral de Tortosa als segles XIV i XV. Estudi documental*, I (Tesi doctoral inèdita, UB), Barcelona, 2003, p. 77) i havia de desplaçar-se fins a Xàtiva. Però trobo que tampoc no es pot afirmar rotundament, perquè els documents tortosins que l'esmenten clarament sempre el vinculen a l'obra de les sèquies, no pas a les de la catedral, i ho fan en una cronologia diferent als que, amb menys seguretat, el relacionen amb el mestre de la Seu. En aquest sentit, potser cal tenir en compte que Andreu Julià, que va ser mestre de la Seu tortosina entre 1376 i 1381, i està ben documentat com a "allivellador" a València, no va participar –o no hi ha cap prova que ho fes– en els anivellaments d'aigua de l'assut de Tortosa.

30. Segons les descriu Arturo Zaragoza, aquestes eines són "los niveles de alidada y de tranco. Este último, o arquipéndulo, era una versión más grande y sofisticada del nivel de albañil en forma de A. Este

especifica, a més, que la sèquia ja havia estat iniciada i que partia del *peu de la costa de Som*, és a dir, que s'havia començat sense fer cap assut i que s'havia construït al mateix lloc d'on parteix avui el canal de l'esquerra de l'Ebre.³¹

Malauradament, desconeixem fins a quin punt aquestes obres inicials van representar unes infraestructures hidràuliques aprofitables. El cas és, però, que malgrat que existeixen algunes referències a la realització de treballs i al pagament de 200 florins per part de la universitat durant la dècada de 1390,³² no tornem a tenir documentació sobre aquesta qüestió fins al 1441, moment en què una nova iniciativa particular, que va rebre el suport entusiasta de la ciutat, va fer renéixer l'antic projecte.

La hipotètica construcció de l'assut l'any 1402

Abans de parlar d'aquesta empenta constructiva, però, cal tenir en compte que a partir d'una afirmació de Carlos Sabater s'ha difós la notícia que la construcció de l'assut va tenir lloc l'any 1402, que la iniciativa va correspondre al bisbe Pedro de Luna, nebot del papa Benet XIII, i que el mestre que va portar a terme la realització de les obres va ser el sarraí Muza Alami. Cal negar rotundament el fet perquè la documentació conservada sobre la construcció efectiva d'aquest element a les dècades de 1440 i 1450 no fa cap esment clar d'una construcció anterior, però, especialment, perquè, en realitat, Sabater no diu enlloc que l'assut s'hagués construït en aquest moment, sinó que a instàncies del bisbe Pedro de Luna van iniciar-se els preparatius de l'obra, els quals no van tenir efecte "por haversele promovido poco despues al referido Reverendo Obispo á la Santa Iglesia de Toledo".³³

instrumento fue conocido por egipcios y romanos y su figura aparece en algún relieve de la antigüedad" (A. ZARAGOZÁ, "Juegos matemáticos; aplicaciones geométricas de los maestros del gótico en el episodio valenciano", dins J. YARZA i F. FITÉ, *L'artista-artesà...*, p. 195-196). *Los Veintiún libros de los Ingenios y Máquinas de Juanelo Turriano*, que segons José Antonio García-Diego és "la primera *Arquitectura Hidráulica* que ha llegado hasta nosotros" (datable al darrer quart del segle XVI), dedica un llibre sencer a la descripció dels nivells, i a explicar la manera de fer-los servir. Cfr. *Los Veintiún libros de los Ingenios y Máquinas de Juanelo Turriano* (Transcripción del manuscrito con Prólogo de Pedro LAÍN ENTRALGO y Reflexiones de José Antonio GARCÍA-DIEGO) (2 vol.), Madrid, 1996: LIBRO CUARTO, "De los niveles y sus formas" (I, p. 133-156). Cfr. també T. GLICK, *Regadío y sociedad en la Valencia medieval*, València, 1988, p. 363-364.

31. J. VIDAL, *La construcció de l'assut i sèquies...*

32. *Ibidem*. En un d'aquests documents s'anota un pagament al notari Miquel de Taya per *I mes que stech al livellar de les cèquies del rech, e fêu-ne procés per saber-ne la veritat*; sembla, doncs, que el municipi no tenia gens clar, en aquell moment, si l'obra era o no era possible.

33. C. SABATER, *Manifiesto...*

En realitat, hi ha un fet que fa versemblant un intent de construir l'assut i les sèquies al 1402: que el bisbe de Tortosa fos el principal beneficiat que el projecte arribés a bon port, per tal com era el propietari principal de la zona irri-gable. Ara bé, a banda de negar rotundament que l'assut arribés a construir-se l'any 1402, em cal afirmar que, fins i tot, potser ens caldria posar en quarantena aquesta afirmació de Sabater, malgrat que, com ja hem dit, és un autor bastant fiable:

1. Resulta sospitós que la documentació municipal contemporània que conservem no faci cap esment sobre una obra tan important, sobretot si tenim en compte que una volta el bisbe Montcada va encarregar-se personalment de l'obra, l'any 1454, els documents del Consell reflecteixen clarament el fet.

2. També resulta sospitós el fet que, segons Sabater, les obres s'aturassin a causa de la promoció del bisbe a Toledo. En realitat, Pedro de Luna, mercès a la posició del seu oncle, va disposar de les rendes del bisbat de Tortosa durant anys, fins i tot després d'haver abandonat aquesta Seu episcopal, la qual cosa va complicar bastant la seua successió (l'episcopat tortosí va romandre vacant fins al 1407 i la situació de la mitra no va estabilitzar-se clarament fins al 1415, amb el nomenament d'Ot de Montcada).³⁴ I, en aquest cas, l'intent de construcció de les sèquies cal relacionar-lo directament amb la voluntat d'augmentar rendes, especialment les episcopals.

3. Finalment, resulten sospitoses algunes qüestions relacionades amb el mestre, Muza Alami, ja que no posseïm cap referència sobre la seua activitat en altres obres de la ciutat i que el seu nom, "Alami", podria ser una referència al nom d'un oficial administratiu en llengua àrab, oficial administratiu relacionat amb els sistemes de regadiu.³⁵ Per acabar d'arrodonir aquest cúmul de com-

34. Cfr. J. ALANYÀ, "Notícia...", *passim*; J. VIDAL, "Notes sobre els bisbes Francesc Climent Sopera i fra Pere Gacet: addendes a l'episcopologi de Ramón O'Callaghan", dins M. A. PRADILLA (ed.), *Història i territori a les comarques de la diòcesi de Tortosa*, Benicarló, 2004, p. 297-308.

35. Segons Thomas Glick, l'alamí o amin és l'oficial cristià que deriva de l'amin al-ma', característic dels sistemes de reg petits, i el nom s'aplicava a una gran varietat d'oficials amb funcions de responsabilitat econòmica i administrativa (T. GLICK, *Regadío y sociedad...*, p. 292-295). Al seu torn, M. T. Ferrer, que defineix l'alamí com la persona que "dirigia la comunitat local i la representava davant el rei o del senyor i en els litigis, tant a València com a Aragó", afirma que a Catalunya aquesta figura no apareix mai com a dirigent de les aljames reials –Lleida i Tortosa– als segles XIV i XV. Segons aquesta mateixa autora, "només apareix la figura de l'alamí a les localitats petites del territori de Tortosa". Cfr. M. T. FERRER, "L'Aljama islàmica de Tortosa a la Baixa Edat Mitjana", dins *Recerca*, 7 (2003), p. 179-230 (197-198).

plicacions, alguns autors daten la intervenció d'aquest mestre l'any 1411 i altres, com ara Carreras Candi, la situen pels volts del 1441.³⁶ Aquest és el moment en què, com acabem de dir, es representen les obres de l'assut, i entre les múltiples notícies conservades sobre aquest moment constructiu el nom del mestre musulmà no apareix enlloc.

Amb tot, la procedència aragonesa del bisbe Luna, l'existència documentada d'un mestre Muza Alamin a la Saragossa de l'inici del segle XVI,³⁷ l'esmentada fiabilitat de Sabater, l'activitat dels prelats tortosins en aquest afer i la gran quantitat de mestres sarraïns dedicats a la construcció a la Tortosa baixmedieval, alguns dels quals van estar relacionats amb Saragossa,³⁸ fan que no pugui descartar-se la possibilitat que hi hagués hagut importants projectes, o fins i tot alguna petita obra, a l'inici del segle XV, o, amb menys probabilitats, que un mestre de nom Muza Alami hagués participat a les obres de l'assut a la dècada de 1440. Potser l'Arxiu Capítular de Tortosa, algun dia, ens en donarà alguna resposta. En tot cas, resulta evident que aquestes hipotètiques obres, si és que van existir, no van tenir cap efecte. Així, doncs, podem assegurar de forma plausible que va ser el projecte iniciat l'any 1441 aquell que, per primera vegada, va finalitzar amb la construcció de l'assut (no pas, però, amb la construcció reexida de les sèquies).

La construcció de l'assut a la dècada de 1440

L'any 1441, davant la "suplicació" dels hereters que novament havien pres la iniciativa de construir un assut a l'altura de coll de Som, el Consell General de la ciutat de Tortosa va recaptar *profertes* (és a dir: jornals voluntaris i gratuïts) de diferents particulars, gremis (sabaters, teixidors, fusters, ferrers...) i comunitats (moros, jueus) presents a la ciutat, les quals van fer possible la posada en marxa de les obres. Aquesta va ser, probablement, la raó de l'èxit relatiu que aquesta vegada va tenir l'empresa.

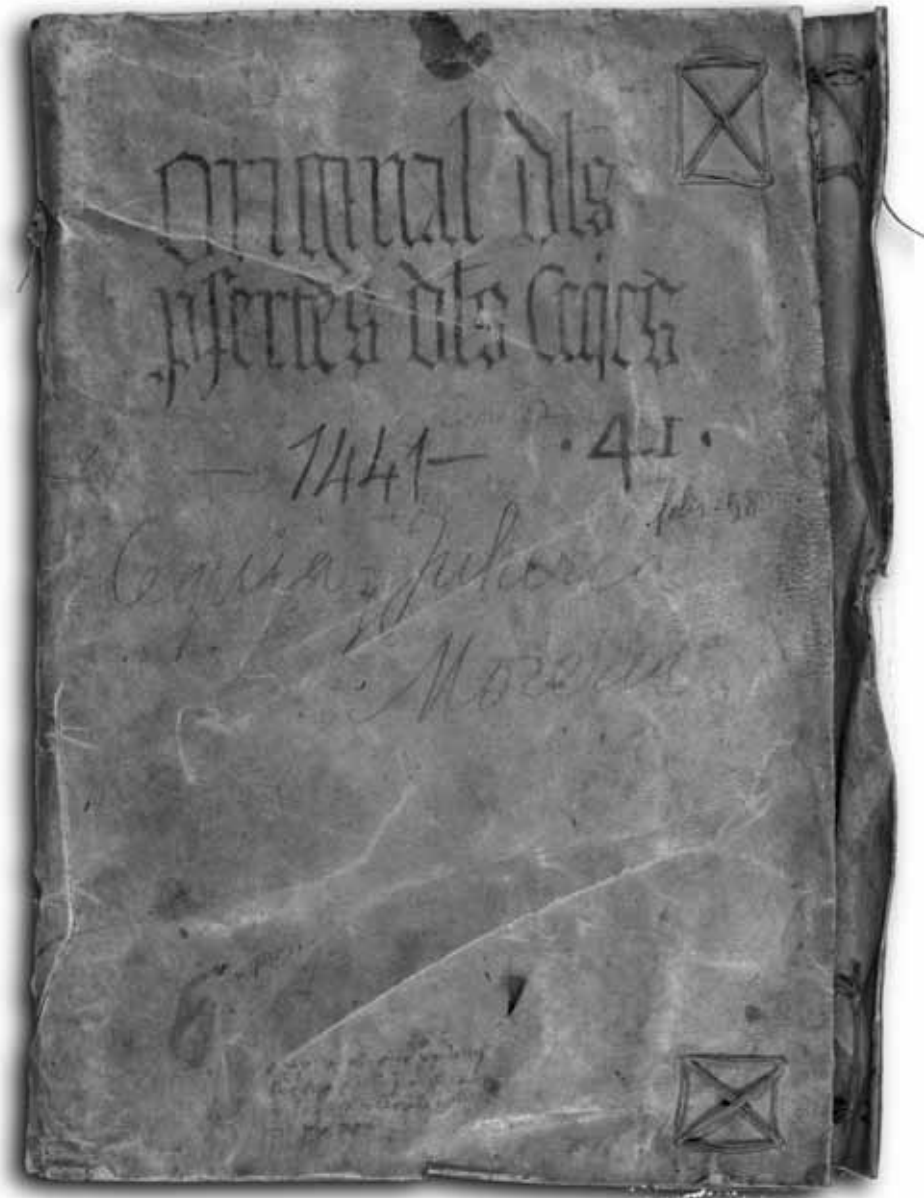
Com que els documents estan editats de forma íntegra en un altre lloc,³⁹ per tal d'entendre com va funcionar el procés simplement en posarem un exem-

36. F. CARRERAS CANDI, *La navegació...*, p. 277 *apud* J. RUIZ RUIZ, *Descripción del Mapa Geográfico de la Provincia de Tarragona*, Tarragona, 1846.

37. C. GÓMEZ URDÁÑEZ, *Arquitectura civil en Zaragoza en el siglo XVI*, II, Zaragoza, 1988, p. 103.

38. Cfr. J. VIDAL, *Les obres de la ciutat...*, *passim*.

39. J. VIDAL, *La construcció de l'assut i sèquies...*

156

Original de pferro y alguns singulars
han fets en la Deputada d'Amorç

Porta	7	4
la avaricia	8	4
persones comunes	9	4
los Caballeros	10	4
los mercaderes	11	4
la gula	12	4
los pueros	13	4
los franceses	14	4
los fuytos	15	4
la puericia d'heur	16	4
la puer	17	4
los pueros	18	4
la puer	19	4
los marçes de	20	4
la puer	21	4
los q' se no han vol	22	4
guar puer	23	4
la Almorçada d'heur	24	4
la puer	25	4
los pueros	26	4
los ocultos d'heur	27	4
la puer	28	4

ple: el pedrapiquer Guillem Pelliça, un mestre que va estar actiu a les obres de la Seu per part de la universitat, va prometre que, si obrava en la sèquia, faria *tres jornals franchs en quiscun mes*; i que si tallava *la pedra, promès tallar franques CC pedres*. A més a més d'ell, molts mestres d'aixa (Gabriel Paladella, Llorenç Lloça, Bernat de Bas...), mestres de cases (Joan de la Cova, Bartomeu Guardiola, Joan Ferrer, Francesc Solà...), fusters (Guillem Pere...) i persones sense cap mena de contacte amb el món de la construcció van prometre treballar gratuïtament a les obres.

Així, doncs, amb les necessitats de treball cobertes sense cap mena de despesa, els preparatius per a escometre amb èxit les obres van ser molt més sòlids que els de les anteriors empentes. A fi de posar en funcionament els assuts, les sèquies i les pesqueres projectades es van comissionar mestres d'aixa i pedrapiquers perquè anessin a inspeccionar obres similars existents entre Saragossa i Tortosa, i concretament consta que es van examinar els assuts que eren construïts a Escatró i Casp. Allí van anotar les amplàries, les llargàries i els materials convenients per a portar a terme la construcció. L'informe, que van dur a terme els mestres locals Domingo Xies, Antoni Alcanyic (*mestres de navilis e de axa e de moltes altres artelleries*) i Bernat Gual (*mestre de paredar de pedra*) abans de l'octubre de 1441, conclou que es veien capacitats per a dur a terme tots i cadascun dels elements indispensables i que, per tant, no veien necessària la contractació de mestres forasters. Un cop escoltada aquesta relació, els prohoms de la ciutat van anar a parlar amb el Capítol de la Seu —el bisbe Montcada, en aquest moment, estava al Concili de Basilea— per a reclamar col·laboració del clergat, ja que *la fabricació de les dites cèquies era profit no solament dels singulars de la dita ciutat, mas encara del clero, com la major partida de les heretats los fabés cens e fossen directes senyors e's fossen oferits per proferta en la fabricació de les dites cèquies*.

Gairebé al mateix temps, i a petició dels hereters, es va fer viatjar fins a les sèquies de Tortosa Domingo Estanosa i Arnau de Luna, mestres de la sèquia de Casp, perquè *livellasen la aygua de la cèquia de Tiveing, ja principiada, per saber e veure en quin loch o altària pujaria de la dita cèquia de Tiveing com seria a Tortosa*. Al seu torn, els procuradors i el Capítol de la Seu plegats *volgueren que lo maestre de la Seu, apellat mestre Johan de Exulbe, en Domingo Xies, n'Anthoni Alcanyic, hòmens sperts en tals e altres actes, e en Bernat Gual, maestre e obrer de pedra, tornassen a veure e livellar la cèquia*.

Consta que els esmentats mestres, juntament amb el pedrapiquer Guillem Pel·liça, estigueren *quatre dies, comprès lo dia de Tots Sants* de l'any 1441, en *lo qual livellaren, e livellaren ab dos nivells, un de pas o de peu e altre de entreguart*. Segons la relació conservada a l'arxiu:

E, primerament, ab la aygua pus minva de tot l'any, ha de pujada de la aygua del cap de l'açut fins a la creu de la rocha primera, XI palms.

Item, ha de devallada de la dita creu fins al sòl Almenara, quatre palms e mig.

Item, partint de la Almenara a nivell exint al camí de Benifallet, en una olivera hon ha un senyal, allí s'a afonar la cèquia quatre palms e mig per a ésser a nivell sòl de cèquia ab la Almenara.

Item, venint avant a una olivera, en la carrera, que té dues creus en la soqua, allí és nivell sòl de cèquia ab la Almenara.

Item, l'altre senyal és a una olivera que té una lupia en la çoqua, e en la dita lupia ha una creu, allí és sòl de cèquia, és fora camí la dita olivera L passes.

Item, en lo ort d'en Jacme Querol, prop lo loch de Tiveing, en un magraner ha una creu, e allí és sòl de cèquia.

Item, al cantó de la torra d'en Messeguer, de Tiveing, envers lo fossar dels moros, ha una creu, allí s'a afonar la cèquia set palms per a sòl de cèquia.

Item, en lo cantó de la sglésia de Sent Benet, e en lo lindar de la porta, en la çoqua del ledoner, ha creus, allí és sòl de cèquia.

| | f. 47r

Item, en la intrada del stret, davant los torms, ha una creu en terra, allí és sòl de cèquia en lo camí.

Item, passada la costa, a la part de Tortosa, en una rocha plana que jau en lo camí, ha una creu, allí és sòl de cèquia.

Item, en la Rojal, ha una rocha que és damunt lo camí, en dret del senyal antich, XXV palms damunt lo camí, allí és sòl de cèquia.

Item, en la vinyaça d'en Domingo Roig, deçà la Rojal, ben alt ha una fita de pedra, allí és sòl de cèquia.

Item, davant e damunt lo mas d'en Pinyol, sobre camí, en una heretat de Malquetra, moro, en un enfront de rocha, ha una fita

de pedra, allí és sòl de cèquia.

Item, en lo camí davant lo mas d'en Ffrancesch Menjavaques, és cinquanta palms en alt, sòl de cèquia, sobre lo camí.

Item, a la desexida de Barrugat, davant un carrover d'en Dalmau de Jardí, LX palms sobre lo camí, és sòl de cèquia.

Item, davant lo mas del Tabaler, moro, e de na Mallenga, en lo camí, és sòl de cèquia, sobre terra, setanta e V palms.

Item, al peu del peyró de Santa Maria de Bítem, és sobre terra sòl de cèquia, huytanta palms e mig.

Item, fon sòl de cèquia com foren al portal de Vinpeçol de Tortosa, cinch-cents setanta-sis quarts de palm, que són cent quaranta-quatre palms sobre la polleguera de la porta del dit portal de Vinpeçol.

|| f. 47v

Item, ha de la Almenara de la cèquia de Tiveing fins al fossar dels moros de Tortosa, docentes noranta-nou [trents] de corda, que a rahó de vint e cinch canes per corda són set mília quatrescentes⁴⁰ setanta-cinch canes, que a rahó de tres passes per cana fan XXII mília CCCCXXV passes, e més, serien, a rahó de VIII palms per cana, LVIII mília DCCC palms de la Almenara fins al fossar dels moros.

El 5 de desembre del mateix any, 1441, Joan de Xulbi tornà a amidar la distància existent entre la *cèquia de Tiveing* i el portal de Vimpeçol, *e és la causa aquesta que si s'havia a fer ab diners, que pogués ésser vista què costaria*. Xulbi deixà per escrit en un paper que y havia *LVII milia CCCCXXV passes, e més, serien a rahó de VIII palms per cana, LVIII milia DCCC palms de la almenara fins al fossar dels moros*.

L'abril de l'any següent, 1442, i com *ja en altres supplicacions sia stada dedubida la utilitat, necessitat e profit que s spera inseguir de la fabricació e construcció de les dites cèquies, no [curant] aquella reiterar com quiscun puxa aquelles considerar e entendre, dien e suppliquen los qui ja en altres supplicacions han supplicat, ço és, en Jacme Avella, en Johan Pinyol e altres, als molt honorables e present Consell plàcia delliverar e provehir que l'açut e cèquies ja principiades se facen en nom de Tortosa e a despeses del poble, lo qual poble hi ha feyts profertes tals que sense res del comú de la ciutat quis-*

40. Segueix cinquanta-set cinch canes, raillat.

cun dia poden obrar en l'açut e cèquies sobredites hòmens, e les dites profertes basten a durar per un any, dins lo qual creu hom que ab ajuda de Nostre Senyor les dites çut e cèquies seran aacabades e après lo dit poble és prest de fer atre tantes e reiterar profertes e jornals fins e tro a tant les dites cèquies seran acabades, en les quals cèquies a fer és majors obs treball personal que no diners. En definitiva, tota una obra de la comunitat.

D'aquesta manera, la pecúnia que havia de ser recollida per a les obres s'havia d'emprar en la contractació d'un mestre i en la fabricació de dues o tres pontones, i s'esperava que fos aportada, principalment, pel senyor bisbe, *Capítol, clero e abbat de Benifaçà, puix que la ciutat ja en temps passat, en principiar la dita cèquia, féu adjutori a aquells qui la principiaren de CC florins.*⁴¹ El mes d'agost d'aquest any ja hi havia construïda una *pontona gran, molt ampla de popa, ab son torn, que fon feyta ab gran avantatge de fusta que y fon donada de salaris de mestres e de calafats, qui hi faberen molts jornals franchs.* El 6 d'agost la nau partí *ab una carrava de sa companyia, qui fon comprada, e anaren per començar de fer gitada de pedra en l'açut, hon anaren e principiaren de fer fabena lo offici dels sabaters.* I així, consta que el 25 de setembre de 1442 Antoni Alcanyig i Domingo Xies ja havien fet un port –o pas– a l'assut, sobre el qual foren interrogats diversos barquers sarraïns, com ara Abdallà Angeli, de Mequinensa, o Fformat Amazit, de Vinebre. Els arraïxos digueren que el port estava ben fabricat i, fins i tot, que estava *tan gentilment posat com port que sie en Ebre tro a Çaragoça.*⁴²

El mes de setembre de 1442, amb el procés de construcció de l'assut bastant avançat, la ciutat va anar a buscar Bartomeu Casanova, *maestre d'aygues e de fons* de Xàtiva, que estava treballant a Sant Mateu, perquè revisés el sistema de canalització de la nova font de l'Àngel, que s'havia construït defectuosament, i *l'açut qui's feya en lo riu damunt Xerta.*⁴³ El mes de febrer de l'any

41. S'està fent referència als 200 florins d'or donats *per gràcia* als *hereters de les cèquies de Tivenys* al març de 1391. J. VIDAL, *La construcció de l'assut i sèquies...*

42. *Ibidem.*

43. J. VIDAL, "Documents medievals sobre la font de l'Àngel de Tortosa", dins *Recerca*, 8 (2004), p. 146-147, 152-153 (docs. 7 i 8). A banda de l'activitat que aquí documentem a Sant Mateu i Tortosa, consta que Casanova era "llivellador" i mestre d'obres de Xàtiva. Segons indica Thomas Glick, "fue designado como asesor experto en una disputa entre las Comunidades de regantes de las acequias de Benacher y Faitanar (3 de abril de 1435). El 18 de julio de 1437, junto com Jacme Gallen, examinó el *partidor* que dividía el agua entre Benacher y Quart. El 16 de septiembre de 1441, supervisó las aguas de las marjales de Valencia con vistas a ampliar la Acequia Nueva y ensanchar la Acequia de En Fluvià, y recibió 90 s. por su trabajo. Un documento de 7 de febrero de 1489, se refiere a la partición (probablemente en tiempos anteriores) del agua de la Acequia Real de Alcira, que En Casanova hizo" (T. GLICK, *Regadío y sociedad...*, p. 364-365). Mestres d'aquesta família, i segurament també el que es desplaça fins a Tortosa l'any 1442, aparei-

següent, 1443, la reina Maria va concedir a la universitat de Tortosa els privilegis que li havien estat demanats de poder fer sèquies, assuts, pesqueres, port, nafores, ventoles i molins a l'Ebre, a l'altura de Tivenys. El municipi argumentava la seua petició dient que li era necessari *ab indústria obviar a la sterilitat dels splets qui sovent per fretura de aygües pluvials se esdevé que's seguexen fams e pobresa e haver còpia e habundància mijançant bon treball e sol·licitut, bajen haüda grandíssima voluntat e bon e sant propòsit de trau-re l'aygua del flum de Ebro*, i remetien la sobirana a les Costums, segons les quals, i citant literalment el document, *tothom pot fer e fer fer e'l flum de Ebre e en les altres aygües e en sos honors e en ses possessions, franquament e quitia, molins, forns e banys [...] poden encara fer nores e çuts e cèquies e pe-xeres bon pusquen pendre les aygües per tots lochs a regar lurs honors e pos-sessions...*⁴⁴ Aprovats els set capítols proposats per la ciutat –en què, com hem dit, es concedeix a la ciutat llicència per fer les sèquies i l'assut, i permís per poder manllevar a cens per tal de sufragar les obres– pareix que els treballs d'acabament de l'assut van ser ràpids. Consta que ja estava construït el 1444 i que, en aquest mateix moment, ja hi havia una sèquia que arribava prop del lloc de Tivenys, d'on probablement no va passar mai abans del segle XVII,⁴⁵ malgrat l'*animació* del poble que comenten els documents.⁴⁶

El fracàs de les sèquies i la intervenció del bisbe Montcada (1446-1454)

Tot i que, com acabem de veure, l'assut estava en funcionament vers el 1445, l'activitat constructiva relacionada amb aquesta estructura no va aturar-se en aquest moment. En primer lloc, perquè l'assut només era "el fonament" d'una empresa més àmplia, l'objectiu de la qual era construir dues sèquies de regadiu. És probable que l'any 1445 només s'hagués començat a construir la del marge esquerre del riu, i que el tram construït hagués tingut un funcionament molt precari. En aquest sentit, Sabater escriu que en poc temps els hereters tortosins "acudieron à la citada Señora Reyna [Maria de Castella, que havia

xen documentats a Xàtiva i Sogorb entre 1410 i 1441 (Cfr. J. V. GARCÍA MARSILLA, "El mantenimiento de los recintos fortificados en la Valencia bajomedieval. Las reparaciones del castillo de Xàtiva (1410-1412)", dins *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 18 (1997), p. 475-493; J. V. GARCÍA MARSILLA, "Las obras que nunca se acaban. El mantenimiento de los castillos en la Valencia medieval: sus protagonistas y sus materiales", dins *Ars longa*, 12 (2003), p. 7-15). Segons m'ha comunicat el Dr. A. Zaragoza, els Casanova estaven relacionats amb la família Borja i, per tant, probablement tenien contactes amb Itàlia.

44. G. MARÍ, *Els privilegis...*, p. 1752-1760, doc. 273; J. VIDAL, *La construcció de l'assut i sèquies...*

45. Segons C. Sabater (*Manifiesto...*) l'any 1628 es van fer capítols "desde el sitio de la Rojal, hasta el de Borrogat, que es donde llega la azequia en el día".

46. J. VIDAL, *La construcció de l'assut i sèquies...*

visitat les obres personalment el maig del 1446]⁴⁷ para que mandase, como mandó, pasar à la Ciudad de Tortosa à Pedro Viechio, Nivelador famoso, que se hallaba en Valencia, y diese su dictamen sobre la nivelación, y Azequias; el qual, en cumplimiento de la Real orden, reconoció por menor el terreno, y aseguró la facilidad de los deseados conductos para el riego, y su ningun obice en la Geometria, y Hydraulica; expresandose en el Testimonio de la nivelacion de fecha de 31 de Agosto de 1446, que la mitad de los ciento y veinte florines, que se le dieron à dicho Maestro por su trabajo, la pagaron el citado Cardenal Obispo Don Otho, y el Cabildo Ecclesiastico..."⁴⁸ Com en el cas, abans esmentat, de Muza Alami, el nom d'aquest mestre –Viechio– no apareix en els documents del municipi, però un altre cop és possible que l'Arxiu Capítular ens doni una o altra solució un cop el puguem estudiar a fons. En tot cas, el fet que entre el 23 i el 31 d'agost de 1446 la ciutat pagués la despesa *com los bono-rables procuradors, ab probòmens, anaren a l'açut ab lo mestre, per livellar*, sembla que confirma les paraules de Sabater. Més tard, l'any 1449, ha quedat clarament registrat el fet que un grup de mestres de Casp, juntament amb Antoni Alcanyis i Joan de Xulbi, tornaren a *livellar* les sèquies.⁴⁹

D'altra banda, pareix que des del mateix moment de la seua posada en marxa l'assut va patir problemes estructurals, la qual cosa va provocar dificultats per a la navegació i el comerç i, en conseqüència, la intervenció de les ciutats de Saragossa i Barcelona. Els mercaders, arraixos i dirigents d'aquestes dues grans capitals de la Corona van actuar contra Tortosa amb l'argument que l'assut no estava ben construït i que els barquers es veien obligats a descarregar i carregar novament les seues embarcacions, per tal d'alleugerir-les i poder així travessar degudament el pas, amb el perill que això representava per a les mercaderies. Els consellers de Barcelona denunciaren, específicament, que aquesta dificultat propiciava la negativa de molts arraixos a navegar pel riu, amb gran detriment per al comerç barceloní. Sobre aquest afer, Tortosa contestava amb el seu dret i amb la seua jurisdicció, i insistia que el pas de l'assut era segur i fàcil. A més, afirmava que s'estava treballant per deixar dos passos o ports, un a cada extrem de l'assut, el qual, cal recordar-ho, era indispensable no tan sols per a fer les sèquies per al reg i els molins per a moldre, sinó que també ho era per tal d'adequar una pesquera o lloc de pesca garantida⁵⁰ en què que els peixos no poguessin remuntar el riu i quedessin

47. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Comú, 50. p. 159.

48. C. SABATER, *Manifiesto...*

49. J. VIDAL, *La construcció de l'assut i sèquies...*

50. Sobre les pesqueres cfr. C. BLÁZQUEZ i S. PALLARUELO, *Maestros del agua...*, p. 486-491.

estancats. Aquest era un potencial econòmic de primera magnitud, l'arrendament del qual es va arribar a posar com a aval de les despeses posteriors de la construcció.

En aquest punt cal tenir en compte que les picabaralles entre els mercaders de Saragossa i la ciutat de Tortosa sobre la conveniència o no de fer pesqueres, i sobre l'arranjament dels passos o ports de l'assut, van continuar durant anys. Així, mentre els arraixos, mercaders i dirigents de Saragossa afirmaven que el riu era un camí públic i reial, i que tenien el privilegi de controlar els assuts construïts al riu fins a Tortosa, els mandataris tortosins, al seu torn, acreditaven que els privilegis senyorials atorgaven a la ciutat la facultat de fer assuts i sèquies dins del seu terme. La realitat que trasllueixen els documents és que, de fet, el pas de l'assut va esdevenir complicat i perillós. A banda de les reparacions documentades a la dècada de 1470, a partir del 1446 hi ha registrats, bé que indirectament, treballs de reforma i arranjament, que van ser portats a terme per Bartomeu de l'Almolda i un company seu, anomenat Gonçalbo, i que van provocar un conflicte entre l'arrendador de la pesquera de l'assut, Bartomeu Albiol, i el Consell de la ciutat, ja que, segons Albiol, els problemes de navegació van ser causats per les reformes introduïdes en aquest moment per ordre de la ciutat, i, segons el Consell, els problemes es derivaven de la falta de manteniment, i calia que Bartomeu Albiol, que s'havia compromès a mantenir en bones condicions el complex a l'hora d'arrendar la pesquera, financés les reparacions necessàries.⁵¹

I és que un altre problema va ser el de finançament o, fins i tot, diguem-ho així, el "jurídic", de competències. El fet és que no estava del tot clar qui s'havia de fer càrrec de la reparació dels desperfectes que poguessin tenir lloc al complex: si la ciutat, que n'era la propietària, o el mercader Bartomeu Albiol, arrendador de la pesquera de l'assut, l'únic element del complex que va ser realment rendible, encara que no tant com probablement pensava l'arrendador, i només durant alguns anys.⁵²

Pel que fa a les sèquies, no va ser fins al 1451 que els hereters promotors (dels quals se'n compten set, amb el cardenal Ot de Montcada⁵³ al capdavant) van signar uns capítols amb el mestre de fer sèquies Joan March o de la Marca,⁵⁴ habitant de Besalú, per a la construcció d'un canal que servís per a

51. J. VIDAL, *La construcció de l'assut i sèquies...*

52. *Ibidem*.

53. Consta que durant aquests anys el bisbe Montcada va desviar recursos de les obres de la Seu per a la construcció dels canals. Cfr. J. VIDAL, "Notes sobre la contribució...", *passim*.

54. El canonge Matamoros (*La catedral...*, p. 88) cita la participació d'un mestre anomenat "Juan March" a les obres de la Seu, malgrat que no diu en quina època i, per tant, resulta complicat identificar ambdues personalitats.

regar específicament la partida o quarter de Bítem. Pel que fa a la concòrdia, sabem que es va redactar i va signar-se a la posada de Bítem i que va actuar com a notari Joan Vello. Va acordar-se que el mestre iniciés la sèquia a l'alçada de l'assut, que ja era construït, i que foradés allí (al damunt i cap de l'assut) una roca que era assenyalada amb una creu. Aquest canal, iniciat al lloc que s'acaba d'esmentar, havia de transcórrer fins a una casa que era al cap del fossar dels moros, prop de la ciutat, coneguda com a *faedor d'en Riba*. El mestre, a l'inici de la sèquia, estava obligat a fer un estellador de pedra picada, per a poder dur a terme les tasques de neteja necessàries. L'amplada del sòl havia de ser de 10 pams, i l'alçada degudament proporcional. En un sector concret del primer tram el sòl havia de ser d'argamassa i, en el lloc concret on s'havia d'agafar l'aigua, calia que es fes una paret d'argamassa per tal d'evitar que les crescudes de riu malmetessin l'obra. El contracte preveia tots els accidents naturals i artificials que es trobaven al llarg del recorregut de la sèquia, i entre ells tots els desnivells dels barrancs que des de la serra del Boix i de Creu Redó desemboquen al riu. En el pas dels barrancs, per tant, la sèquia havia d'ésser reforçada amb argamassa i en alguns sectors fins i tot coberta amb volta. Es va preveure la construcció de tres estelladors. El compromís del mestre va ser fer l'obra en el termini de tres anys, amb el lliurament d'una fase de l'obra cada any (el primer, el tram que va fins a l'olivera de la Rojal, el segon any fins a Bítem i el tercer fins al faedor d'en Riba, ja dins ciutat). A canvi, s'acordava que rebés una quantitat equivalent a 11.000 florins. Segons diu el document:⁵⁵

En nom de Déu, com entre lo reverent senyor Ot, per la gràcia de Déu bisbe de Tortosa, e alguns hereters de la partida de Bítem, per rahó de la cèquia qui novament los dits hereters volien fer traure, la qual regàs lo quarter de Bítem, se fossen concordats ab en Johan de Marcha, habitador de Basalú, mestre de fer cèquies e de traure aygües, e axí lo dit reverent senyor bisbe⁵⁶ e los dits heretes, de una part; e lo dit en Johan de Marcha, de la part altra, haguessen feyts e concordats certs capítols, e fossen personalment dins la posada de Bítem per fermar los dits capítols, per tant, lo dit reverent senyor bisbe e hereters, de una part; e lo⁵⁷ dit mestre, de la part altra, volgueren que los dits capítols los fossen lests, los quals de feyt los foren lests per mi, Johan Vello, notari,

55. J. VIDAL, *La construcció de l'assut i sèquies...*

56. *Segueix dix, ratllat.*

57. *Segueix s, ratllat.*

[illegible][illegible]

e aquells lests migançant sagrament, los dits hereters, de una part, e lo dit maestre, de la part altra, fermaren los dits capítols presents per testimonis en la ferma dels dits capítols los honorables mossèn Ffrancesch Sentjust, de casa del dit reverent bisbe, en Ferrer de Junqueres, mercader, en Johan Cervelló, ferrer, e en Pere Vinader, laurador, ciutadans de Tortosa, però foren de concòrdia abdues les dites parts que si per ventura la senyora reyna no volia atorgar als dits hereters certa provisió o privilegi qui los dits hereters entenien demanar a la dita senyora reyna, ab lo qual los fos donada per la dita senyora licència de poder fer la dita cèquia e altres coses que demanaven ésser atorgades per la dita senyora, segons en la supplicació feyta per la dita rahó se contenia que la ferma que les dites parts havien feyta no valgués res. E fermaren e juraren los dits capítols les dites parts diumenge, hora de vespres, qui's comptava a setze del mes de maig any de la nativitat de Nostre Senyor mil quatre-cents cinquanta e un.

Los quals hereters que fermaren⁵⁸ són los següents:

Primo, lo dit reverent senyor Ot, bisbe de Tortosa.

Item, lo honorable en Johan Ycart, ciutadà.

Item, en Lançalot Pelegrí, ciutadà.

Item, en Matheu Vallès, ciutadà.

Item, en Johan Pinyol, laurador.

Item, en Pere Fullea, laurador.

|| f. 52v

Item, n'Anthoni Torrabeces, ortolà.

Item, Benvenist Bubo, juheu, de la una part.

E de la altra fermà e jurà en Johan de Marcha, maestre.

E són los capítols que juraren e fermaren los infrasegüents,⁵⁹ e volgueren les dites parts que lo presens contracte fos ordenat sie stesament ab penes, clàusules, obligacions, renunciacions, com ordenar-se pogués, ni mudada la substància, lo tenor dels quals capítols és ut sequitur.

En nom de Déu Nostre Senyor, Déu Jesuchrist, e de la gloriosa e benaventurada Verge Maria, mare sua, capítols fets, inhits e con-

58. qui fermaren, *interlineat*.

59. *Segueix* del tenor infrasegüent, *ratllat*.

cordats entre los hereters de la partida appellada de Bitem, qui fan e faran fer la cèquia que se ha a traure del flum d'Ebre per regar les terres del quarter e partida dessus dita, de una part; e en Johan de Marcha, habitador de Basalú, mestre de fer la dita cèquia, de la part altra, sobre la consctrució, fabricació e obra de la dita cèquia, e per causa de aquella fahedora, los quals capítols són de la forma e tenor següent:⁶⁰

Primerament, que lo dit mestre sia tengut de començar e donar començament e principi a la dita cèquia en aquesta forma e manera: que obrirà e foradarà per lo mig la roqua en la qual ha una creu que és damunt e al cap de l'açut, e que en la dita ubertura e foradament sia e haja ésser lo cap e principi de la dita cèquia, e per aquell loch hajan haver entrada les aygües que per aquella discorren e seran duytes, e al cap de la dita ubertura e foradament de la dita roqua lo dit mestre faça e sia tengut de fer hun stellador de pedra picada, fet e fabricat ab tota perfecció, fortalesa e fermetat, per tal que la dita cèquia, quant mester sia, se pusca escurar e tanquar e girar les aygües al riu, perquè no empatxen lo dit scurament. E més, lo dit mestre haja e sia tengut fer e fabricar la dita cèquia del dit principi e començament fins a una casa que és al cap del fossar dels moros, prop la ciutat, appellada lo fahedor d'en Riba, e allí serà fi de la dita sèquia e obra.

|| f. 53r

Item més, que lo dit mestre faça e sia tengut de fer la dita cèquia de amplària en lo sòl de deu palms, e de altària que sia responent a la dita amplària, degudament e segons se pertany e serà necessari. E més, lo dit mestre faça e sia tengut fer del dit principi hon se foradarà la dita roqua fins al stallador vell lo dit sòl de la cèquia de argamassa, per ço que sia stanch e l'aygua no puixa scolar per lo dit sòl. E més, lo dit mestre faça e sia tengut de fer del cap de la dita roqua en principi de la dita cèquia fins al dit stellador vell una paret de arguamassa que era paret de la cèquia, ab sons bons fonaments vers lo riu, la qual serà de amplària de V palms e de

60. *En el marge esquerre*: Són los capítols en les cubertes, de mà de mossèn Pere Terça, s'an a comprovar aquests ab aquells.

altària de huyt palms, axí fort com fer se puixa en manera que lo riu no puxa deroquar ne enrunar ne rompre la dita cèquia en temps de crescudes d'aygua.

Item més, lo dit mestre durà e portarà la dita aygua e farà la dita cèquia tan alta com porà, portant aquella per los peus de les muntanyes, en manera que les terres que seran dejús la cèquia e dejús les dites muntanyes se puxen ben regar, e farà aquella per los lochs que són stats senyalats en lo nivell fet per lo dit mestre de la dita cèquia, la qual cèquia lo dit mestre farà e donarà stanqua en tots lochs e parts de aquella, per manera que les aigües que per la dita cèquia discorreran no puxen scolar ne perdre's en alguna manera.

Item més, lo dit mestre, estant⁶¹ lo dit azut en lo ésser que és de present, sols ne sia clos de la trenquada que és en aquell, e no havent portell en trencada en lo dit azut,⁶² donarà e haja e sia tengut almenys vint files d'aigua en la dita cèquia, la qual quantitat d'aigua durà e portarà per tota la dita cèquia per poder reguar de aquella les heretats dels dits hereters.

Item més, lo dit mestre donarà e harà e sia tengut donar la dita quantitat d'aigua en cara de terra, ço és, igual l'aygua ab la terra al peu de una olivera appellada la Rogal, per manera que d'allí ençà se puxen regar de la dita aygua les heretats dels dits hereters.

|| f. 53v

Item més, que⁶³ lo dit mestre haja e sia tengut fer la dita cèquia per los barranchs hon haurà a passar ab dues parets d'argamassa e ab hun peu a la part damunt de la cèquia e altre peu a la part davall de aquella, de arguamassa, per fortifficar la dita cèquia en los dits barranchs, per manera que aigües plujals discorrens per los dits barranchs no puxen rompre e trenquar aquella. E haja e sia tengut fer la dita cèquia per los dits barranchs cuberta ab volta

61. *Segueix en, ratllat.*

62. *Segueix almenys, ratllat.*

63. *Segueix les he, ratllat.*

de arguamassa o descuberta, axí com los dits hereters volran e elegiran.

Item més, lo dit mestre haja e sia tengut fer tres⁶⁴ estalladors, o tants com mester ne haurà, sens lo del cap de la cèquia dessus dit, en aquells lochs e parts que los dits hereters volran e elegiran de pedra piquada, e ben obrats, per ço que de loch en loch la dita cèquia se puxa buydar e scombrar si mester serà.

Item, que lo dit mestre haja e sia tengut haver feta e acabada ab tot compliment e perfecció la dita cèquia dins tres anys continuus, ço és, dins hun any farà e haurà fet la dita cèquia en la dita forma e manera fins a la dita olivera appellada la Rogal, e dins altre any fins a Bitem, e dins lo terç e darrer any fins a la dita casa appellada lo fahedor d'en Riba, hon la dita cèquia e obra pren e ha a prenre fi e conclusió, segons que dessus és dit.

Item, que si dins hun any après feta e complida la dita cèquia e obra se farà algun trench en aquella, o apparrà e's mostrarà en algun loch e part de aquella algun vici de la dita obra, o deffalliment, per no ésser estada aquella feta e obrada en la forma e manera, o ab aquella fermetat e perfecció que's podia o's devia fer, e açò a conexença de dos mestres de tals obres experts, per los dits hereters elegidors, que lo dit mestre haja e sia tengut a ses pròpies despeses, a consell dels dits mestres, reffer e millorar la dita cèquia en tots aquells lochs e parts que per aquells serà dit e consellat, e farà en los dits lochs tota aquella obra que per aquells dits mestres serà dita e consellada a perfecció e fermetat de la dita cèquia e de la obra de aquella.

Item, que los dits hereters hagen e sien tenguts donar e pagar al dit mestre, per causa de la fabricació e obra dessus dita de la dita cèquia, per son salari e treball, e per tot ço quant aquella puixa e dega haver per la dita causa e rahó, onze mília florins, los quals hagen ésser pagats al dit mestre en tres | | f. 54r terces, ço és, la una terça com la cèquia serà a la Rojal, ab l'aygua encara decorra segons que dessus és dit, e l'altra terça com la dita cèquia l'aigua

64. *Segueix tr, ratllat.*

serà a Bítem, e l'altra terça com la dita cèquia e aygua serà al dit fahedor d'en Riba, hon serà e ha ésser fin de la dita cèquia e obra de aquella.

Item més, que los dits hereters fahent lo dit mestre e mentres farà la dita cèquia de l'azut fins a la Rojal, hajen e sien tenguts de la primera terça bestraure e fer bestraure per aliments al dit mestre e als obrés e hòmens ajudants que aquell hi tenrà, lo que aquell e aquells⁶⁵ hauran mester e ls serà necessari per pa, vi e carn, e més encara per ferraments e per obra de lit, axí per al dit mestre com per los obrés, tanta quantitat com per les dites coses serà mester. E quant la dita cèquia serà a la Rogal, ab l'aygua en cara de terra, que los dits hereters facen compliment e paguen complidament la dita primera terça al dit mestre, lo qual haja penre e rebre en compte e pagua de aquella lo que per les dites causes e en los dits usos serà bestret per los dits hereters, sobre la qual bestreta hajen star les dites parts al compte que de aquella serà regit e administrat per lo qui serà elegit e destinat a fer e continuar aquella.

Item, que les dites cantitats de onze mília florins e les pagues fahedores de aquelles en la forma dessús dita, hajen ésser assegurades al dit mestre per cinch o sis dels dits hereters dels pus principals que seran concordats, los quals se obliguen e sien tenguts obligar-se quiscú per lo tot, ab sacrament, en dar e pagar al dit mestre les dites cantitats de onze mília florins en les dites terces e forma dessús contenguda, sens tota dilació, excusació, excepció e contradicció, e sens plet e qüestió, e sens que no hauran recors a jutge ecclesiàstich o secular, axí a nostre sant pare com al senyor rey e senyora reyna, com a qualsevol altres officials inferiors, e renunciaran a benefici de appellació e al benefici de [...] e a tot altre auxili e benefici que ls pogués ajudar e s sotmetran a qualsevol cort ecclesiàstica o secular e etcètera, en consciència que a sola hostensió dels presents capítols puixa ésser feta execució contra aquells e sos béns en les dites quantitats e en tots dans e despeses, e per ço obligaran tots sos béns haguts e per haver, ab totes aquelles clàusules e cauteles que al dit mestre

65. *Segueix hi, ratllat.*

puxen aprofitar a fortificació de la dita obligació.

Item, que lo dit mestre puxa pendre e los dits hereters hagen e sien tenguts donar tota aquella pedra e tota aquella fusta o lenyes que seran mester e necessari per a la construcció e fabricació de la dita cèquia e obres de aquella, en tots aquells lochs e parts en los quals la dita pedra, fusta e lenya haurà mester, exceptat oliveres e carrovers, e açò francament e sens que no n'haja res a pagar per les dites coses, e sens empaig e contradicció de qual-sevol persona | |^{f. 54v} de qui fossen les dites pedres, fusts e lenyes, emperò, que les pedres, fusts e lenyes lo dit mestre se haja haure e portar per a la dita obra a ses despeses.

Item, lo dit mestre haja e sia tengut obligar-se ab sagrament e homenatge que farà la dita⁶⁶ cèquia en los temps dessús especificats, e complirà e farà totes e sengles coses que dessús són contingudes que ha esguar a ell e que dins hun mes après que serà demanat e request per los dits hereters començara fer la dita cèquia e continuarà la obra de aquella per manera que sia⁶⁷ feta e acabada dins tres anys continuus, segons que dessús és dit.

Item, que lo dit mestre haja e sia tengut haver tots aquells obrés e hòmens hajudants en la dita obra que seran mester, per aquell loguer que porpa, com los dits hereters de haver los dits hòmens e obrés o ajudants, ne de pagar-los lo loguer, no's vullen entrametre, ne volen que sia a càrrech ne obligació de aquells, sinó del mestre, com dit és. E més, que lo dit mestre sia tengut de acollir en la dita obra per obrar hòmens de la ciutat e terme de aquella, essent axí sofficients e disposats per obrar com aquells que lo dit maestre haurà per aquell preu que los dits forasters obraran, los de la terra hagen a obrar si obrar hi volran.

De fet, les obres pactades amb Joan Marc al 1451 no anaren endavant, encara que en aquest punt hi ha buits documentals i no sabem ben bé què va succeir. El fet és que, com passaria un i altre cop posteriorment, malgrat que al 1451 la ciutat, a petició del bisbe Montcada, va tornar a reclamar –i aconseguir, malgrat que no tantes com eren necessàries– profertes voluntàries dels hereters, i fins i tot va imposar una gitada als habitants de la ciutat (és a dir,

66. *Segueix cèquia, ratllat.*

67. *sia, interlineat. Abans serà acabada, ratllat.*

un impost directe de valor divers segons les possibilitats econòmiques de cada persona), les obres van acabar fracassant.⁶⁸ Hi ha notícia que al 1453 el mestre presentà una requesta i protest contra la ciutat. No en coneixem el contingut, ja que, per ara, no hem pogut trobar el document, però segurament el mestre es va queixar del fet que no havia rebut els diners pactats pel seu treball i és ben probable que la ciutat, al seu torn, al·legués que, com s'havia acordat al 1451, si els treballs no tenien efectivitat (és a dir, si finalment les sèquies no aconseguien portar l'aigua amb condicions per ser fàcilment utilitzada per a regadiu) el mestre no havia de rebre cap gratificació; ans al contrari, en aquella ocasió s'havia acordat *que* [si les obres no tenien èxit] *perda lo dit maestre los dits seus jornals e los de la companya que l'hauran servit e li hauran ajudat*. Al 1458, a més, la ciutat fou condemnada pel governador de Catalunya a pagar 74 sous a l'hortolà Nicolau Moliner i la seua esposa pel lloguer d'una casa de Tivenys on havia habitat el mestre de la sèquia juntament amb la seua colla.⁶⁹

Penso que els més de 100 anys de projectes frustrats i la gran quantitat d'esforços esmerçats sense benefici van ser la causa, potser juntament amb la crisi econòmica de la ciutat, que en aquesta època la universitat tortosina decidís rentar-se les mans i deslligar-se completament del projecte, en clar paral·lelisme amb allò que s'esdevingué vers les dècades de 1620-1630, moment en què s'emprengueren les obres, per la pressió de la monarquia i el poble menut, contra l'opinió documentalment fonamentada del Consell de la ciutat.

L'any 1454, doncs, el cardenal Montcada, que tenia un enorme interès personal a posar en funcionament el regadiu, ja que si el projecte tenia èxit ell n'havia d'ésser el màxim beneficiari, *prengué a tot son càrrech e despeses fer la dita cèquia de Tiveing, del principi de aquella tro a la vall de na Jardina*,⁷⁰

68. En altres construccions sufragades mitjançant impostos i treball voluntari dels veïns, la gran extensió temporal i la poca efectivitat dels treballs també va afectar la "il·lusió" amb la qual s'havien emprès les obres. Aquest és el cas, per exemple, de l'església de Nules o el d'altres parròquies del sud del bisbat de Tortosa en època moderna. Cfr. Y. GIL SAURA, *Arquitectura Barroca en Castellón*, Castelló de la Plana, 2004, p. 35-37.

69. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 78. s/f.

70. Actualment es conserva el topònim del barranc de la Valljardina, que correspon, amb tota seguretat, a aquesta *vall de na Jardina* (*Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya*, Barcelona, 2003, p. 322-323). Malgrat que, en aquest cas, no es conserva oficialment el topònim, també és segur que el barranc està al costat de "la Rojal", nom que fa referència a la terrassa quaternària que arriba fins al riu, segons apareix clarament reflectit en un plànol dibuixat per fra Damià dels Apòstols al segle XVIII (AMF, OH-16), i que és citat a la majoria de documents dels segles XV i XVI com a punt final del primer tram de la sèquia de Tivenys.

per haver sperència de la aygua, e ell se hauria aquells mestres que ben vist li seria. E los hereters dejús nomenats prometeren pagar al dit senyor bisbe redelme de llurs heretats que cauran en lo dit regadiu. El fet, com ja s'ha comentat més d'una vegada, va causar problemes a les obres de la catedral, que en aquell moment només tenia enllestida la capçalera.⁷¹ El document que acabem de transcriure parcialment, a més, ens indica que, com ja hem dit, els capítols acordats amb Joan Marc no s'havien acomplert i que, tres anys després d'haver estat signats, encara no s'havia construït la sèquia, ni tan sols fins a la Rojal, l'extrem del primer tram de tots els projectes encetats als segles XV i XVI.

L'empenta constructiva de la dècada de 1470 i l'abandonament de les obres (1482/1497)

Amb l'assut construït, però en mal estat, i amb les sèquies només començades, la inactivitat dels darrers anys de la dècada de 1450 i de tota la dècada de 1460 (marcada per la guerra civil) van deixar pas a un nou període d'activitat en tot aquest sector. D'una banda, trobem informacions sobre l'arranjament de l'assut, que estava en molt mal estat, des del 1471. Concretament, i segons un document de l'any 1477, l'estructura "s'enderrocava" i havia *mester adob e reparació*.⁷² De l'altra, consta que l'any 1473 es van contractar els serveis del *mestre Martín Sanxiç, mestre de livell de cèquies del loch de Betzeyt*, per allivellar novament les sèquies.⁷³

Més important és, però, el fet que l'octubre de l'any 1477 aparegui a la documentació un mestre biscaí *de fer cèquies que és vengut en la present ciutat, lo qual és anat a veure lo açut e cèquia ja principiada la via de Tiveng, e diu és cosa ben factible*. Es tracta d'Oxo de Bermeo, que treballa amb una colla de pedrapiquers bascos (Pere Arriaga, Garcia de Camposano, Pere Barreda (?), Joan d'Ivarra, Martí d'Ivarra, Joan d'Alegria, Sanxo d'Arriça, Oxo de Castanyeda i Oxo de Basauri) fins al 1482. Els capítols establerts entre el bisbe –en aquest moment, Alfons d'Aragó–, el Capítol, els procuradors i els ciutadans, d'una banda, i el mestre Oxo, de l'altra, que només es conserven parcialment, recorden els signats 25 anys abans amb Joan Marc. Segons diu

71. J. VIDAL, "Notes sobre la contribució municipal...", p. 174.

72. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 56. f. 65v, 67r-v, 68r, 81r; Llibre de Clavaria, 89. f. 18r, 20r; Llibre de Provisions, 57. f. 37r; Llibre de Clavaria, 93. Document solt 14, f. XXXVr; Llibre de Provisions, 58. f. 90v.

73. ACHTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Clavaria, 90. f. 29v; Llibre de Clavaria, 82. s/f.

el document, del 1477, Oxoà de Bermeo estava obligat a fer:

Primerament, que lo dit mestre sia tengut de fer la dita cèquia, la qual principiarà a la rocha foradada que stà al cap de l'açut, en lo qual forat haja a baixar, alçar e examplar tant quant necessari serà per haver principi e entrada les aygües en la dita cèquia. E al cap de la dita ubertura e foradament de la dita rocha, lo dit mestre faça e sia tengut de fer hun stallador⁷⁴ de pedra picada, fet e fabricat ab tota perfecció, fortaleza e fermetat per tal que la dita cèquia, quant mester sia, se pusca scurar e tancar e gitar les aygües al riu, perquè no empachen lo dit scurament. E més, lo dit mestre haja e sia tengut fer e⁷⁵ fabricar la dita cèquia del dit principi e començament fins passada la muntanya o costa apellada la Rogal,⁷⁶ e [menar] aquella passada la dita muntanya o costa, per lo pla avant, fins un garrofer qui stà deçà la Rogal, venint a la ciutat, a la part del riu, hon és stada feta una creu, per lo preu o cost dejús scrit, a totes ses despeses e cost.

Item, que lo dit mestre haja e sia tengut fer la dita cèquia de amplària en lo sòl de huyt palms, e de altària corresponent a la dita amplària, degudament e segons se pertany e serà necessari. E més, lo dit mestre faça e sia tengut fer, del dit forat de la dita rocha principi de la dita cèquia fins al stallador vell, o més avant si mester serà, lo dit sòl de la dita⁷⁷ cèquia enfortit de argamassa o de loses, | | v embatumat si mester serà, per ço que sia stanch e l'aygua no puixa scolar ni [...] ⁷⁸ dit sòl. E més, lo dit mestre faça e sia tengut de fer, del dit cap de roc[ha...] principi de dita cèquia fins al dit stallador vell, una paret de argamass[a] que ja y és, alçar aquella una tapiada, de aquell gruix que ja y és, si mester [...] sia paret e caixer de la dita cèquia vers lo riu, axí fort com fer se puixa [...] que lo riu no puixa muntar o passar per dita paret, rompre ne enderro[car...] [runar] dita cèquia en temps de creescudes. E axí mateix, sia tengut fer lo dit [maestre...] de la dita

74. Segueix g, ratllat.

75. Segueix b, ratllat.

76. Com en els capítols concordats l'any 1451, la Rojal marcava el primer dels tres trams que havia de tenir la sèquia que partia de Som i havia d'arribar a Tortosa. L'any 1477, doncs, encara no s'havia arribat a construir aquest primer sector.

77. dita, interlineat.

78. En aquest punt, el paper està estripat i s'ha perdut part del document.

cèquia de bona argamassa del stallador avant, en los lochs hon serà [mester...].

Item més, lo dit maestre durà e portarà la dita aygua, e farà la dita [...] ⁷⁹ cèquia ab tot lo advantage e tant alta com porà, per lo peu [...] dita muntanya, en manera que les terres que seran dejús passada aquella se [p...] ben reguar, la qual cèquia lo dit maestre farà ab tota perfecció, segons és mes[ter], e donarà aquella stancha en tots lochs e parts per hon passarà, per manera que les aygües que per la dita cèquia yran no puxen scolar ne pedre's en manera alguna.

Item més, lo dit maestre, stant lo dit açut en lo ésser que és de present, sol sia clos lo portell o trencada que és en aquell. E no havent-hi trencada ni portell de dita trencada en lo dit açut, donarà e sia tengut donar en dita cèquia almenys vint ⁸⁰ files de aygua, la qual quantitat de aygua durà e portarà per tota la dita cèquia per poder reguar les heretats de la dita partida.

Item més, lo dit maestre donarà e haja e sia tengut donar la dita quantitat o suma de aygua de vuyt files en cara de terra, ço és, equal la aygua ab la terra al dit garrofer senyalat deçà la Rogal, en lo pla, per manera que allí e de allí ençà se puxen reguar de la dita aygua les dites heretats de la dita partida, segons és dit [...].

Item més, és concordat que lo dit maestre haja e sia tengut fer la dita cèquia. ⁸¹

Entre 1471 i 1480, com ja hem dit, trobem referències a l'adob de l'assut, tant pel que fa al condicionament del pas del trànsit fluvial com pel que fa a adobs generals de la seua estructura, que era considerada *lo fonament* de les sèquies. Les persones que dominaven el Consell de la ciutat eren conscients que es tractava de treballs d'envergadura, i, entre altres coses, van manar que es construís una gran embarcació similar a l'emprada per a les obres de port de Barcelona, la qual va ser inspeccionada pel mestre d'aixa tortosí Pere Català. El fet és, però, que les despeses i els deutes van anar en augment, de

79. *Segueix* e farà la dita, *ratllat*.

80. *Segueix* filles, *ratllat*.

81. S'inicia un altre punt de la capitulació, que està perdut. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Registre 3173 (paper).

[illegible][illegible]

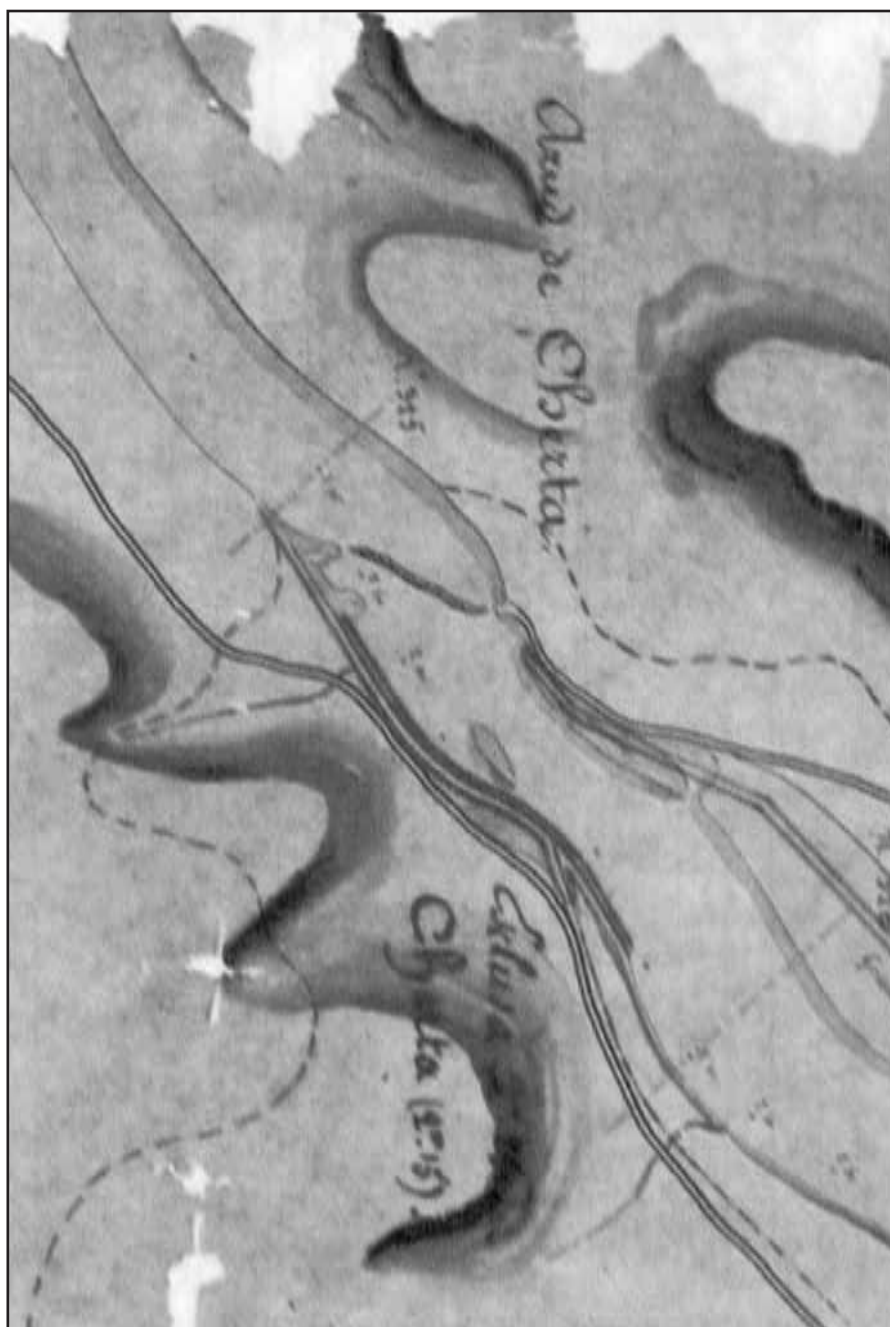
forma inversament proporcional als beneficis que s'extreien de la seua construcció, i a l'inici del 1482 els procuradors van decidir i manar que acabat el mes de febrer es deixés de treballar a les sèquies, amb el consegüent conflicte amb els pedrapiquers, que van reclamar i, fins i tot, van robar una partida de sabogues –peix caríssim en aquella època– que viatjava cap a Saragossa.

Paralitzades les obres, de seguida es va veure que part del que fins llavors s'havia fet, amb grans treballs i despeses, estava a punt de perdre's. Segons diu un document del mes d'agost de 1482, *lo açut de la present ciutat de Tortosa, en certa part, era desfet, e ara, ab poca cosa, se poria adobar, e si prestament no s'i dóna recapte de tot se desfarà, e costaria molt més del doble que huy no costarà*, per la qual cosa el Consell de la ciutat acordà unànimement que *sia manlevada la quantitat que per reparar e adobar lo dit açut mester serà, de aquelles cinc o sis persones les quals són contentes per lo benefici e útil de la ciutat prestar-hi*; però també es proveïa que si *la ciutat arrendava lo dit açut après fuit lo temps de l'arrendament fet per la dita ciutat a l'honorable en Anthoni Boteller, que lo preu del dit arrendament no-s puixa convertir en pagament de altres coses, sinó primerament en pagar lo que manlevat serà per adobar e reparar aquell*. Ni tan sols és segur que es reparés l'assut i, pel que fa al segle XV, pareix que les obres van quedar en suspens. Tan sols es coneix el projecte de fer un molí l'any 1488: es tracta, per tant, d'un aprofitament mínim dels recursos hídrics disponibles. Consta que l'any 1497 *les cases de l'açut, les quals són de la ciutat, s'enderrocaven e eren ja a terra*.⁸²

Sembla que aquestes cases, però, van ser finalment reconstruïdes mitjançant un estall i, com hem dit, els intents de construir les sèquies, ja fos per part de la ciutat, del bisbe, de l'Estat o de la iniciativa privada van continuar, fermament, fins que es va assolir l'èxit de l'empresa, entre la dècada de 1850 (canal de la dreta) i la de 1910 (canal de l'esquerra). Aquesta és, òbviament, matèria per a altres estudis.⁸³

82. AHCTE. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 59. f. 19v-22v, 34r, 58r-v, 63r; Llibre de Provisions, 60. f. 27v-28v, 45v-46r, 49v-50r, 62r, 63v, 73v-74r; Llibre de Provisions, 63. f. 51r-v, 54r, 58v-59v, 75r, 78v, 80v-81r, 86v-87r; Llibre de Clavaria, 94 (1r lligall). f. 21v, document solt 14; Llibre de Clavaria, 95. f. 117v; Registre 545 (paper); Registre 3173 (paper); Llibre de Provisions, 65. f. 86v-87r.

83. Cfr. un repertori dels intents de construcció fins que la *Real Compañía de Canalización del Ebro* va emprendre les obres, l'any 1851, a E. FABREGAT i J. VIDAL, "La canalització de l'Ebre a la regió de Tortosa (1347-1851)", dins *Quaderns d'Història de l'Enginyeria*, 8 (2007) (en premsa).

L'assut l'any 1850, segons H. P. Job i J. P. Leferme (Ministeri de Foment). Es mostra l'assut, amb dos passos o ports als extrems, abans de la construcció de l'estructura moderna per part de la Real Compañía de Canalización del Ebro.